

TARTU ÜLIKOOLI VILJANDI KULTUURIAKADEEMIA

Kultuurhariduse osakond

Kunstide ja tehnoloogia õppekava

Pille Ellamik

**PÕHIKOOLI ÕPILASTE AGRESSIIVNE KÄITUMINE:
TÖÖTAJATE ARUSAAMAD, TOIMETULEKUVÕTTED,
SEKKUMISMEETODID**

Magistritöö

Juhendaja: Marvi Remmik, PhD

Juhendaja: Kaire Uiboleht, PhD

Viljandi 2020

RESÜMEE

Õpilaste agressiivne käitumine põhikoolides on saanud järjest enam kõlapinda ning erinevaid juhtumeid on kajastatud ka ajakirjanduses. Selle kaudu on kujundatud arusaam, et õpetajad ei tule toime õpilaste agressiivse käitumise ohjamisega. Magistritöö eesmärk on välja selgitada, millist käitumist peavad põhikoolide tugispetsialistid ja õpetajad (edaspidi töötajad) agressiivseks ning kuidas nad õpilaste sellise käitumisega toime tulevad.

Uurimistöö käigus andsid intervjuu üksteist põhikooli töötajat, kellest kaheksa olid õpetajad ja kolm sotsiaalpedagoogid. Kõik intervjuueeritud õpetajad ja sotsiaalpedagoogid olid tööalaselt kokku puutunud agressiivselt käituvate õpilastega.

Uurimistöö tulemustest selgus, et põhikoolide töötajad jagasid agressiivset käitumist verbaalseks, füüsiliseks, esemetele- ning iseendale suunatuks. Agressiivsusega toimetuleku võtetena töid põhikoolide töötajad välja endale tähelepanu haaramise, õpilase rahustamise temaga vesteldes ja õpilase eraldamise teistest õpilastest.

Agressiivse käitumise ennetamise ning sekkumise meetmetena kasutatakse koolides: VERGE, VEPA, KiVa, “Kiusamisest vabaks”, SPLO, CAP programme, “Oskuste õppe” meetodit, rollimänge, ühiskonnaõpetuse tundide tegevusi. Intervjuudest selgus, et põhikoolide töötajate arvates on neil madal teadlikkus agressiivse õpilase ohjamise viiside ja võimaluste osas ning nad tuginevad pigem isiklikele kogemustele, kui süsteemsete meetodite kasutamisele. Oluliseks nimetati koostööd lapsevanematega ja tugispetsialistidega. Intervjuude käigus toodi välja, et koolitustest ja programmidest on kasu siis, kui seda tehakse terves koolis ja süsteemselt.

Kokkuvõtteks võib öelda, et agressiivne käitumine ilmneb erinevatel viisidel ning töötajad rakendavad sellega toime tulemiseks nii kogemuslikke kui õpitud meetodeid. Töö põhjal võib soovitada, et kui kooli juhtkond võtab eesmärgiks arendada välja ühtne süsteem või metoodika agressiivsusega toime tulemiseks, peab seda tegema plaanikohaselt ja kõiki kooli töötajaid kaasates.

Märksõnad: õpilased, agressiivne käitumine, toimetulek, ennetamine, sekkumismeetodid, ohjamine.

SUMMARY

AGGRESSIVE BEHAVIOUR AMONG BASIC SCHOOL STUDENTS: STAFF'S PERCEPTIONS , COPING AND PREVENTION METHODS

The aggressive behaviour of students in basic schools has become more and more prominent, and various cases have also been reported in the news, through which the perception has been formed that teachers cannot cope with students' aggressive behaviour.

The aim of this Master's thesis is to find out the behavior the basic school's social workers and teachers (from hereon staff) find aggressive and how they manage aggressive behaviour. In addition, it also aims to research the perceptions of the staff on which aggressive prevention programmes and methods are used in basic schools and how they support coping with aggression. In this study, 11 of basic school staff members were interviewed, of whom 8 were teachers and 3 were social workers. All of the interviewed staff members had come into contact with students with violent behaviour in their workplace.

From the analysis of the interviews, it appeared that the basic school staff found aggression to be in verbal, physical, object oriented, or in self-harming form. As a way of dealing with aggression, the staff of the basic schools pointed out attracting the students attention, reassuring the student with conversation and separating the aggressive student from other students.

VERGE, PAX Good Behaviour Game (GBG) , KiVa, "Free of Bullying", SPLO - communication problem solving, CAP programme - Child Assault Prevention, Kid's Skills method, role-playing games and social studies activities were mentioned as programs for prevention and intervention of aggressive behaviour. Teachers lack the skills to handle different students in class and knowledge of aggressive behaviour intervention is poor. From the interviews it became evident that training and programmes help only when it is subjected to the whole school staff systematically. In addition to the programmes, the school staff described cooperation with parents as a method of aggressive behaviour prevention

To conclude, aggressive behaviour manifests itself in different forms and school staff uses experiential and learned methods in intervention. In conclusion, if schools' administration aims to

develop a system or methods to cope with aggression, it should be done systematically and with the involvement of all school staff.

Keywords: students, aggressive behaviour, coping, prevention, intervention methods, management

SISUKORD

RESÜMEE	2
SUMMARY	3
SISSEJUHATUS	6
Uurimuse eesmärk ja uurimisküsimused	8
Töös kasutatavad mõisted	9
TEOREETILISED LÄHTEKOHAD	9
Lapse areng ja sotsiaalsed oskused	10
Agressiivsuse olemus, esinemine ja tajumine	12
Agressiivse käitumise avaldumine lapseas ja koolis	13
Agressiivse käitumise ennetus- ja sekkumismeetodid	14
UURIMISTÖÖ METOODIKA	20
Valim	20
Andmete kogumine	20
Andmeanalüüs	21
Urija roll	23
Eetika	23
Piirangud	23
TULEMUSED	23
Koolitõtajate arusaamad agressiivsest käitumisest	24
Verbaalne agressiivsus	24
Füüsiline agressiivsus	24
Esemete vastu suunatud agressiivsus	25
Iseenda vastu suunatud agressiivsus	25
Isiklikud toimetulekuvõtted agressiivselt käituva õpilasega	26
Töötajate isiklikud toimetulekuvõtted agressiivselt käituva õpilasega	26
Õpilaste toimetulekuvõtted agressiivselt käituva õpilasega	28
Agressiivse käitumise tagajärjed	28
Töötaja õigused ja teadlikkus	29
Agressiivsuse ohjamiseks kasutatavad meetmed	30
Agressiivse käitumise ohjamise programmide nimetused ja kasutamine	30
Koostöö tugispetsialistidega	31
Teadlikkus teistest koolis kasutatavatest programmidest	32
Koolitustel osalemine ja töötajate koolitusvajadus	33
Koolitõtajate koostöö lapsevanematega	33
Koolikeskkond	35

ARUTELU	36
KOKKUVÕTE	39
KASUTATUD KIRJANDUS	41
LISAD	45
Lisa 1 Agressiivse ohjamise programmid ja meetodid Eesti koolides	46
Lisa 2 Intervjuu küsimused koolitöötajatele	47
Lisa 3 Kodeerimis tabel	47
Lisa 4 Sekkumiste lubatavus ja ulatus	49
LIHTLITSENTS	52

SISSEJUHATUS

Turvalisusel on ühiskonnas üha olulisem roll ja tähtsus, sest järjest enam elab ühiskonnas koos erinevatest kultuuriruumidest pärit inimesi, kes väärtustavad teistsuguseid peremudeleid ja suhteid. Lapsena perekonnas kogetud turvalisuse puudumine võib tähendada, et lapsel ei kujune välja usku maailma ja iseendasse ning kui pere ja lähim sotsiaalne ring ei suuda last piisavalt toetada, võib laps tuge otsida mõnuainetest ja ebasobivatest suhetest ning hakkab enda ebakindlust väljendama agressiivse käitumisena (Kraav & Kõiv, 2001).

Lapse ebakindlus ja sellest tulenev agressiivne käitumine võib jõuda ka lasteaeda ja põhikooli, kus laps veedab suure osa oma ärkveloldud ajast. On leitud, et juba lasteaias väljendavad lapsed agressiivsust ning seda eelkõige füüsilise rünnakuna (Veike 2018).

Ajakirjanduses ilmunud artiklite rohkus agressiivsuse teemadel näitab, et põhikoolides on mitmeid juhtumeid, mis viitavad taolisele käitumisele. Näiteks ilmus Eesti Ekspressis artikkel kiusamisest koolis (Mallene, 2017), kus kirjeldati kiusamise juhtumeid, milles õpilased kaaslasi väga julmalt kohtlesid ning ohvrid said viga nii vaimselt kui füüsiliselt. Samas lehes ilmus artikkel (Kalev, 2019) pealkirjaga “Kahe koolikiusaja teekond tapmiseni: neid kartsid nii õpilased kui õpetajad”. See kirjeldas lugu andekast jalgpallurist, kes koos sõbraga tappis inimese. Ajakirjanduses on kajastatud ka õpetajate vastu koolis toimunud rünnakuid. Eesti koolipsühho-loogide ühingu juht Karmen Maikalu kirjeldas muuhulgas situatsiooni, kus õpetajal löödi jalaluu katki, kui ta sekkus õpilaste vahelisse kaklusesse (Jürgen, 2019) ning agressiivse õpilase ohjamisel kasutatavat võtet kirjeldatakse Eesti Ekspressi artiklis, kus autor (Kalev, 2019) kirjutab, kuidas üks 11-aastane poiss hoiab kogu kooli hirmu all. Võimalik, et see on ajakirjaniku tõlgendus, aga silma jäi lõik: “Saabub klassijuhataja, kes võtab Alberti käed selja tagant haardesse. Albert karjub, et käed vabastataks, ning hakkab jalgadega põlvedesse lööma”. Tähelepanu kõitev sõnastus käte selja tagant haardesse võtmisest võib olla märk, et agressiivse lapse ohjamisel ei ole kasutatud turvalisi agressiivsuse ohjamise meetodeid. Veel ühe näitena toon kogu Eestit vapustanud Viljandi koolitulistamise, mis toimus 27. oktoobril 2014. aastal. Selle sündmusega seoses intervjueeris Eesti Päevalehe ajakirjanik (Osula, 2019) viis aastat pärast juhtumit Haridus- ja teadusministeeriumis erikoolide tegevust koordineerivat Jürgen Rakaselga, kes ütles, et õpetaja kohustus on tagada vaimne ja füüsiline turvalisus, kuid sellisel määral, mida lubavad nende võimed ja oskused.

On mitmeid viiteid, et põhikoolid ei ole õpilaste ründavast käitumisest puutumata ning sageli seostatakse agressiivsust kaasava hariduse süsteemi rakendamisega Eesti haridussüsteemis.

Kirjutavas meedias on ilmunud mitmeid artikleid, kus tuuakse välja, et seoses kaasava hariduse põhimõtete rakendamisega põhikoolides on hariduslike erivajadustega õpilaste (HEV) osakaal piirkonna koolides kasvanud (Terasmees-Mellik, 2016). Ajakirjanduses on järeltadud, et just tänu sellele on kerkinud ka probleemset ning agressiivset käituvate laste osakaal (Jürgen, 2019; Kalev, 2019; Kalev, 2019; Mallene, 2017).

Sarnaselt Eesti põhikoolidega on ka Hollandis kasutusel kaasava hariduse süsteem, kuid on ilmunud artikkel (Paris, 2019), kus Euroopa rehabilitatsiooni platvormi president Frits Wichers nendib, et Hollandis ei ole päris kõik läinud nii, nagu peaks. Õpilased ei ole koolis saanud piisavalt tuge ega õpetajad vajalikku ettevalmistust. On tekkinud küsimusi, kas ja milliseid sekkumismeetodeid oleks vaja vallata kooli töötajatel või peaksid keerulisemad juhtumid jääma pigem koolipsühholoogi, sotsiaalpedagoogi, eripedagoogide lahendada (Kraav & Kõiv, 2001). On leitud, et turvalisus on koolis oluline, sest kui õpilased tunnevad ennast koolis kindlalt, siis on nad paremini kaitstud kahjulike mõjude eest ning on suutelised tegema ka akadeemiliselt õigeid otsuseid (Booren, Handy & Power, 2010).

Antud uurimistöo lähtekohaks on viimastel aastatel avalikkuse ette jõudnud koolis toimunud agressiivse käitumise juhtumid, mida on ajakirjanduses kirjeldatud. Artiklite pealkirjad, kirjatööde sisud ning kommentaarid kujundavad inimestes arusaama, et kool ei ole turvaline koht.

Magistritöö fookuseks on välja selgitada, kas ajakirjanduses kuvatav agressiivsete õpilaste koolikäitumine ning kujundatud arusaam õpetajate vähesest toimetulekust oma kasvandikega valmistab õpetajatele ja tugispetsialistidele ka tegelikkuses muret. Lisaks uurin, milliseid koolitusi ja programme on koolid tellinud ning milliseid võimalusi loonud, et koolide töötajatel oleks tuge ja kindlust agressiivsete õpilastega hakkama saamiseks.

Uurimuse eesmärk ja uurimisküsimused

Magistritöö eesmärk on mõista, millist käitumist peavad põhikoolide tugispetsialistid ja õpetajad (edaspidi töötajad) agressiivseks ning kuidas nad sellega õpilaste puhul toime tulevad. Täiendavaks eesmärgiks on välja selgitada, milliseid agressiivuse ohjamise programme ja meetodeid põhikoolides kasutatakse ning kuidas need toetavad agressiivsusega toimetulekut.

Uuringu eesmärgist lähtuvalt sõnastasin kolm uurimisküsimust:

- 1. Millist käitumist peavad põhikoolide töötajad agressiivseks?*
- 2. Milliseid isiklike agressiivsusega toimetulekuvõtteid põhikoolide töötajad kirjeldavad?*
- 3. Milliseid agressiivsusega toime tulemise programme ja meetodeid põhikoolides kasutatakse ning kuidas need koolitöötajate arvates eesmärki täidavad?*

Töös kasutatavad mõisted

Agressiivne käitumine - väljendit “agressiivne käitumine” kasutatakse üldnimetusena, alammõistetena ka väljendeid “vägivaldne käitumine” ja “agressioon” (Keltikangas-Järvinen, 2011). Kellegi tahtlikku kahjustamist nimetatakse agressiivseks käitumiseks (Krips, 2012).

Põhikool - üldhariduskool Eestis, kus saab omandada põhiharidust. Põhikoolis on 1.–9. klass.

Erikool - vaimu- kehapuuetega või käitumishälvetega laste üldhariduskool (ÕS).

Koolitöötaja - antud töös nimetatakse koolitöötajateks õpetajaid ja sotsiaalpedagooge.

Sekkumismeetod - äärmuslike käitumisilmingute vältimine, alandamata inimese väärikust (Krull 2018).

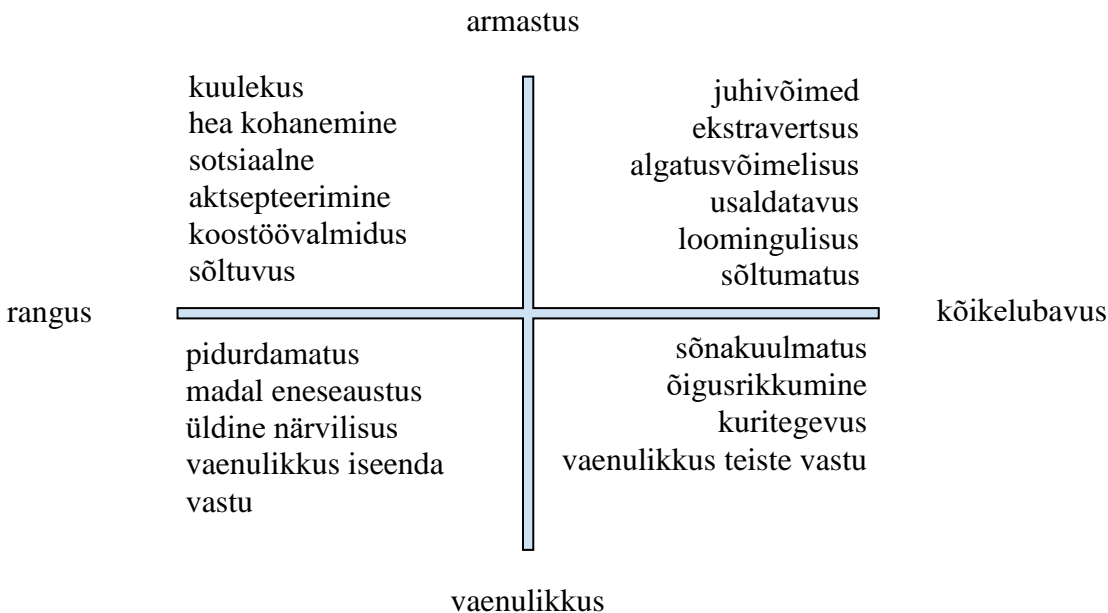
HEV- hariduslike erivajadustega õpilaseks nimetatakse õpilast, kelle eripärast tulenevalt on vajadus teha muudatusi õpetamise meetodites või õppekorralduses (HTM).

TEOREETILISED LÄHTEKOHAD

Uuringu teoreetilises osas tuginen varasematele uuringutele, mis käsitlevad sotsiaalsete oskuste edenemise vajalikkust lapse arengus. Sotsiaalsed oskused on need, mis toetavad lapse toimetulekut, et laps ei hakkaks enda emotsioone väljendama agressiivse käitumisena (Keltikangas-Järvinen, 2011). Tõstan esile, milline on seos lapse arengu, tema baasvajaduste rahuldamise ja agressiivse käitumise vahel, seejärel annan ülevaate agressiivse käitumise olemusest ja selle mõjust koolikeskkonna turvalisusele. Lõpuks toon välja võimalused agressiivse käitumise vähendamiseks.

Lapse areng ja sotsiaalsed oskused

Inimese arengut võib vaadelda kui korrusmaja ehitamist, kus vundamendile hakatakse laduma järjest uusi oskusi, mida on edaspidises elus vaja. Lapse oskuste arengut mõjutab kasvatus ja armastus, mida võimaldavad talle tema vanemad ning kodune keskkond (Krips, 2012). Lapse arengus peetakse oluliseks kasvatusstiili, kuid ei ole võimalik üheselt öelda, milline on kõige õigem. Oluliseks peetakse kombineerida vanemlikku armastust ja mõõdukat rangust (Krull, 2018).

Vanemate kasvatuslik mõju lapsele (Krull, 2018).

Lisaks armastusele ja rangusele kasvatuses peab lapsel olema piisavalt võimalusi omandada uusi oskusi ja pädevusi. Lapse kooliküpseks saamisel peaks ta olema selgeks saanud juba teatud oskused, mis aitavad tal koolis hakkama saada. Kollektiivis heaks toimetulekuks on vajalik, et laps omandab sotsiaalsed ja prosotsiaalsed oskused, oskab oma emotsioonidest aru saada ning õpib neid kontrollima.

Sotsiaalsed oskused omandanud laps suudab käituda viisil, mis on üldsuse silmis aktsepteeritud. Ta oskab kooli minnes mõista paremini nii enda kui ka teiste inimeste tundeid ning on omandamas enesekontrolli ja probleemide lahendamise oskusi (Jaani, Lääne & Pisuke, 2010).

Prosotsiaalsed oskused on suunatud pigem kaaslastele. Empaatia, aitamine, lohutamine, jagamine on viisid, kuidas need oskused omandanud laps oskab käituda (Jaani, Lääne & Pisuke, 2010).

Emotsioonide kontrollimise oskus on aluseks lapse eneseregulatsioonile. Mida paremini laps tunnetab ja saab aru oma emotsioonidest, seda paremini oskab ta ka ennast reguleerida. Erinevad lapsed väljendavad emotsioone erinevalt ja eelkõige sõltub see sellest, kuidas teda on õpetatud oma emotsioone kontrollima. Kui laps ei ole algklassides seda võimet omandanud, tuleb nende oskuste õpetamisega koheselt tegelema hakata. Ta ei pruugi ise aru saada, et tema käitumine võib teistes ebamugavust ja probleeme tekitada (Jaani, Lääne & Pisuke, 2010).

Sageli arvatakse, et sotsiaalsus ja sotsiaalsed oskused on samad omadused (Keltikangas-Järvinen, 2011), kuid sotsiaalsus on kaasasündinud võime ja soov olla koos teistega, seevastu sotsiaalsed oskused tuleb eluea jooksul õppida (Keltikangas-Järvinen, 2011). Ehk sotsiaalsus on vundament ja sotsiaalsete oskuste õppimine on nagu vundamendile maja ehitamine. Suurt rolli mängivad seejuures kodusele kasvatusel lisaks eakaaslased ning kooli tulles on oskuste õppimisel ja hoiakute kujundamisel oluline roll ka õpetajate eeskujul ja juhtimisel (Keltikangas-Järvinen, 2011). Üldjuhul pööravad õpetajad koolis tähelepanu õpiraskustega õpilastele, aga on hulk lapsi, kes ei paista silma kehvade õpitulemuste poolest, kuid kelle sotsiaalsed oskused on nõrgad. Selle tagajärjel võib tõrjutuse ja vähete sotsiaalsete oskustega lapsel suurenda riskikäitumine (Kraav & Kõiv, 2001). Riskikäitumine ei ole kaasasündinud oskus või oskamatus, käitumisprobleemide algpõhjused võivad seisneda sotsiaalsete oskuste arengu puudulikkuses (Järv-Mändoja, Käesel, Pill & Riis, 2011). Võib ka olla, et inimesel on omandatud sotsiaalsed oskused, aga tal puudub võime käituda kaaslaste suhtes viisakalt (Keltikangas-Järvinen, 2011).

Kiiresti arenevas ühiskonnas nõutakse kõigilt oludele kärmet reageerimist ja muutustest tekkinud pingeid on keeruline taluda nii lastel kui ka täiskasvanutel (Kraav & Kõiv, 2001). Ette võib tulla

olukordi, kus leitakse, et agressiivne käitumine on tõhusaim ja viib sihile kiiremini, kui rahumeelsemad ühiskonnas aktsepteeritud käitumisreeglid (Keltikangas-Järvinen, 2011).

Sotsiaalsete oskuste arengut ja käitumises avaldumist lasteaiaaeglastel lastel uuris Marran (2015) oma magistritöös. Ta tõi ta välja, et erinevate uuringute kohaselt võib öelda, et hästi arenenud sotsiaalsed võimed lasteaiaaeglastel loovad head eeldused koolis hakkama saamiseks ja vastupidi - nõrgalt arenenud sotsiaalsed oskused võivad luua tingimused, kus laps käitub koolis labiilselt, kohaneb klassiruumis halvasti ja eakaaslastega on suhted nõrgad või katkenud (Marran, 2015).

Agressiivsuse olemus, esinemine ja tajumine

Agressiivset käitumist loetakse üldnimetuseks, kuid alammõistetena on kasutusel ka väljendid vägivaldne käitumine ja agressioon (Keltikangas-Järvinen, 2011). Tegevusena nimetatakse aggressiivset käitumist kellegi tahtlikuks kahjustamiseks (Krips 2012).

Koolivägivalla kontekstis on agressiivset käitumist lahterdatud järgnevalt: füüsiline, verbaalne, sotsiaalne ja psühholoogiline agressiivsus (Niiberg, 2020). Eestis 15-aastaste ja vanemate elanike seas läbi viidud uuringus selgus, et agressiivsust nimetati nii vaimseks, füüsiliseks, kui ka psühholoogiliseks (Emor, 2014). Samas uuringus toodi välja, et lapse karistamist ei käsitleta alati füüsilise vägivallana. Agressiivsuse tajumist vaadeldi ka alaealiste õigusrikkujate ja mitteõigusrikkujate seas ning järeldati, et ründavat käitumist märgiti eelkõige füüsilise ja verbaalse agressiivsuse liikide kaudu. Mõlemas grupis kirjeldati füüsilist agressiivsust kui teistele inimestele kahju tegemist löömise, peksmise ja tõuklemise näol, verbaalset agressiivsust aga halvasti ütlemise, solvamise, mõnitamise ja asjade ära võtmisena (Punt 2016). Agressiivse käitumisena nimetati ka teise inimese alandamist, alavääristamist, isiksuse murdmist (Emor, 2014). Uuringus leiti, et tõenäoliselt need lapsed, kelle peal on vägivalda kasutatud, hakkavad ka ise sarnaselt käituma (Emor, 2014).

Proos, Pettai ja Laidmäe (2016) uurisid vägivalla esinemist kodus, koolis ja avalikus ruumis. Vaadeldi vägivalla mõju ning selle tagajärgi. Uurimuse tulemusena leiti, et 12 aastaga on vaimne vägivald koolis kasvanud. Sagedaseim vägivald koolis on õpilastevaheline, seda töid 2015. aastal välja veerand vastanutest. Füüsiline vägivald on süvenenud noormeeste seas - kui 2003. aastal oli kogemusi vägivallaga 23% noormeestel, siis 2015. aastal oli neid 26%. Tüdrukute seas jäi see protsent endiseks (Proos, Pettai & Laidmäe, 2016). Ka varasemates uuringutes on välja toodud, et

agressiivsed on pigem poisid ja mehed, kuid Keltikangas-Järvineni (2011) sõnul erinevus järjest väheneb. Küll aga täheldatakse, et tüdrukute puhul on tegemist pigem kaudse agressiivsusega, kus manipuleeritakse või kahjustatakse omavahelisi suhteid. Poiste agressiivset käitumist peetakse normaalsemaks, kui tüdrukute sarnast käitumist (Keltikangas-Järvinen, 2011). Tüdrukud tajuvad siiski agressiivset käitumist rohkem kui poisid, kuigi episoodide arv võib olla sama (Säre, 2011). On leitud, et agressiivse käitumise juhtumite arvu suurenemise üheks põhjuseks on HEV ja käitumisraskustega õpilaste integreerimine tavaklassidesse ning see põhjustab õpetajate töölt lahkumist (Salu, 2018). Selgus, et mitmed õpetajad olid kogunud vägivalda ja ähvardusi. Ka toodi õpetajaametisse naasmise motiveeriva tegurina välja, et soov on töötada huvitatud ja käitumisraskusteta õpilastega. Oluliseks peetakse viisakat suhtlemist, isegi, kui vaimsed võimed ei ole suurepärased (Salu, 2018). Ka õpetajate läbipõlemise põhjusteks toodi HEV õpilaste olemasolu põhikooli suurtes klassides (Eldermann 2018).

Agressiivse käitumise avaldumine lapseas ja koolis

On leitud, et lapseas avaldunud agressiivsus avaldub tõenäoliselt ka täiskasvanueas. Agressiivse käitumise esimesi märke saab leida juba peale esimest eluaastat, see võib kasvada kuni kolmanda eluaastani, kuni hakkab vähenema (Keltikangas-Järvinen, 2011). Selles vanuses ei pruugi laps ka ise päris täpselt aru saada, mis temaga toimub ja miks ta nii käitub (Järv-Mändoja et al., 2011). On ka lapsi, kellel peale kolmandat eluaastat agressiivsuse esinemine ei vähene, vaid jätkab kasvutempot. Põhjuseks tuuakse lapse vähesed sotsiaalsed oskused ja lapsevanemate ebapiisav distsipliin ning ebaühtlased kasvatusmeetodid. Kord ollakse ülimalt ranged, siis on kõik lubatud (Keltikangas-Järvinen, 2011). Lisaks lapsevanemate ebapiisavatele kasvatusmeetoditele võib lapse agressiivsuse algpõhjuseid leida pidevas negatiivse tagasiside saamises ja füüsilises karistamises. Nende kogemine oma vanemate poolt väikelapseas võib hiljem põhjustada agressiivset käitumist koolieas (Krips, 2012). Puudulikud oskused lapse kasvatamisel ei pruugi alati olla põhjustatud vanemate probleemidest. Pealtnäha toimivates peredes võib juhtuda, et vanematel ei jagu oma lastele piisavalt tähelepanu (Kraav & Kõiv, 2001). Mõnikord võib põhjuseks olla ka see, et lapsevanem ei näe lapse käitumises probleemi ja koolipoolsele soovitusetele spetsialisti poole pöörduda ei reageerita (Järv-Mändoja et al., 2011).

Agressiivne käitumine taasloob samasugust, kuid sotsiaalselt oskuslik ülevalpidamine samal moel positiivset käitumist ei tooda. Ka on agressiivsel käitumisel kalduvus edasi areneda, seetõttu tuleb sellise hoiaku avaldumisel koheselt reageerida ja sekkuda (Keltikangas-Järvinen, 2011).

Algklassides on õpilaste arendamisel oluline roll klassijuhatajal. Tema peaks esimesena märkama, kui lapse käitumises koolis avaldub agressiivsuse ilmingud. Põhikooli teistes astmetes võib kontakt klassijuhatajaga jääda harvemaks ja iseäralikud probleemid käitumises jäävad sellisel juhul märkamata (Kraav & Kõiv, 2001). Uuringud on näidanud, et klassides, kus on käitumisprobleemidega õpilased, võivad probleemid kuhjuda. Õpilaste agressiivsuse tase ja häiriv käitumine võivad tulevikus põhjustada antisotsiaalset käitumist: kuritegude toimepanemist ja ainete kuritarvitamist (O'Brennan, Bradshaw, & Furlong, 2014)

Agressiivse käitumise ennetus-ja sekkumismeetodid

Agressiivse käitumise sekkumisviise võib liigitada biheivioristlikeks (märgimajandus ja kiitmine edusammude puhul), kognitiivseteks (sotsiaalsete oskuste õpetamine ja treening) ja ökosüsteemseteks (lapsevanematega/tugispetsialistidega koostöö) (Terasmaa, 2016; O'Brennan et al. 2014). Kereme, Keskel ja Salla (2010) kaardistasid, milliseid tugimeetmeid kasutatakse Eesti koolides kasvatusraskustega õpilaste ohjamiseks. Kasvatusraskustega õpilaseks loeti õpilast, kes ei suuda täita üldtunnustatud käitumisnorme ning selliseid lapsi on Eesti koolides 0,4%. Need õpilased ei täida enamasti koolikohustust, ei allu vanemate ja kooli korraldustele, neid iseloomustab ettearvamatu ja vägivaldne käitumine. Agressiivselt käitunud õpilasi ei toodud eraldi välja. Leiti, et kasutatavate meetmetena on koolikorralduslikult kättesaadavad: tugispetsialistide teenused, individuaalne õppekava, parandusõpperühm, pikapäevarühm, erirühm või eriklass ning õpilaskodu teenused. Toodi aga välja, et kättesaadavus on ebaühtlane ja kõige jõukohasem on pikapäevarühm (Kereme et al., 2010).

Uuringust selgus veel, et Eesti koolid on omal initsiatiivil loonud kasvatuskomisjone, tugivõrgustikke ja tunnirahuklasse. Uuringu tulemustest selgus, et meetmed on tõhusad vaid sellisel juhul, kui need on kättesaadavad. Suureks puuduseks loetakse käitumisraskustega õpilaste toetamist aitavate tugispetsialistid vähesust (Kereme et al., 2010). On leitud, et Rajaleidja nõustamisprogramm on aeglane ja riiklik haridussüsteem ei toeta erivajaduste erinevaid kombinatsioone (Räis, Kallaste & Sandre, 2016).

Tondi põhikoolis läbi viidud probleemse käitumise sekkumisviiside uuringust selgus, et kõige enam kasutati biheivioristlikule lähenemisele toetuvatest sekkumisviisidest positiivset kinnitamist ja märgimajandust. Kõige vähem tõhusateks loeti negatiivset kinnitamist ja karistamist. Kognitivistlikest lähenemistest kasutati kõige enam probleemide lahendamise oskuste õpetamist, enesekontrollile õhutamist ning sotsiaalsete oskuste treeningut. Ökosüsteemsele lähenemisele tuginedes kasutati kolme sekkumisviisi: koostööd õpilase vanematega, koolisest võrgustikutööd ning koolivälise spetsialistide abi. Sekkumistena toodi välja käitumise tugiplaani koostamist ning sellega seonduvaid regulaarseid kokkusaamisi, grupiarutelusid õpilase käitumise analüüsimiseks, õppetööst või grupist ajutist eemaldamist. Nimetati ka erinevate kirjandusteoste lugemist, meeskondade koosolekuid ja praktilise suunaga koolitusi nagu Verge koolitus (Terasmaa, 2016). Itaalias uuriti agressiivse käitumise teadvustamise programmi tulemuslikkust. Tegevuskava läbimisel jõuti järeldusele, et programmis osalenud klassides esines hüperaktiivsust ja probleemset käitumist vähem. Olulise tulemusena märgiti, et tähtsal kohal on õpetajate koolitamine, tulemaks toime riskirühma lastega ja arendamaks õpilastes sotsiaalseid oskuseid (Muratori, Bertacchi, Giuli, Lombardi, Bonetti, Nocentini, Manfredi, Polidori, Ruglioni, Milone & Lochman, 2014). Eldermanni (2018) uuringus jõuti analoogsele järeldusele, et tavakooli õpetajad vajavad sarnaselt erikoolide õpetajatega koolitusi keeruliste õpilastega toime tulemiseks (Eldermann, 2018). Kuna kiusamine põhjustab madalat enesehinnangut ja see omakorda õpilastel depressiooni ja agressiivsust, tuleks tähelepanu pöörata kiusamisele ja selle ennetamisele (Krips, 2012). Kooli ohutumaks muutmiseks on üks võimalus rakendada KiVa programmi, sest on leitud, et see vähendab kuritegevust, enesetappe ja muid psühholoogilisi probleeme ka hilisemas eas. KiVa programmide tõhususeks loetakse 17-23% kiusamiskäitumise langust. Oluline on, et kiusamisvastast sekkumismeetodit kasutataks koolides pikaajaliselt ja intensiivselt (Menesini & Salmivalli, 2017). Üks agressiivsuse vähendamise tehnikaid on sotsiaalsete oskuste õpetamine läbi rollimängude ja väljamõeldud olukordade. Need tegevused aitavad lapsel väljendada tundeid rahumeelselt ja verbaalselt (Keltikangas-Järvinen, 2011). Veel pakutakse sotsiaalsete oskuste arendamiseks Kesk-Ameerikas välja töötatud BIST meetodit. Programmi eesmärk on aidata arendada õpilaste emotsionaalset teadlikkust ja positiivset toimetulekut ning õpetada oskusi, et nad saaksid elada ohutut ja vägivallatut elu nii klassiruumis kui ka väljaspool seda. Tegevuskavas rõhutatakse, et

õpilane peab oma käitumise eest ise vastutama. BISTi plussiks loetakse heade suhete loomist õpetajaga ja õpilase käitumise valikute paranemist (Fluke & Peterson 2015).

On jõutud järeldusele, et klassis toimuvat mõjutavad erinevad tegurid: õpilaste ja õpetaja omavaheline suhtlus, käitumine, akadeemilised ootused, klassi füüsiline keskkond ja õpilaste oskus abi küsida. Seega on vajalik klassipõhiste sotsiaalsete oskuste programmide rakendamine, vähendades samal ajal agressiivset käitumist (O'Brennan et al. 2014). Tarvilik on nõustada õpetajaid, et nad oskaksid kasutada õpilastele vajalike oskuste arendamise meetodeid, mis omakorda aitab ennetada ja lahendada tekkinud probleeme (Kraav & Kõiv, 2001). Agressiivse käitumise sagedane esinemine võib olla põhjustatud õpetajate tagasihoidlikust sekkumisest. Koolides keskendutakse pigem karistusele kui ennetustehnikatele (Krips, 2012). Õpilastega, kes agressiivselt käituvad, tuleb tegeleda pidevalt, kehtestada normid ja reeglid (Muratori et al., 2014). Eelkõige tuleks probleemset käituvat õpilase puhul välja selgitada, kas käitumisprobleemid on sotsiaalsed või on vajalik meditsiiniline sekkumine (Järv-Mändoja et al., 2011). Sekkumismeetodite efektiivsus sõltub ka sellest, kui hästi teevad õpetajad ja tugispetsialistid omavahel koostööd. Oluline, et õpetajad teaksid ennetusmeetodite (viha ohjamine, sotsiaalsete probleemide lahendamise oskused) eesmärgi ja tegevusi, mida tugispetsialistid õpilastega läbi viivad, seeläbi tugevdades õpilaste toimetulekuoskusi (Muratori et al., 2014).

Järgnevalt on lühidalt kirjeldatud Eesti koolides kasutusel olevaid agressiivse käitumise ennetamise- ja ohjamise programme ning meetodeid. Nende lühikokkuvõtte on toodud Lisas 1. Nimekiri ei ole täielik, vaid hõlmab enimlevinud programme ja meetodeid.

VERGE - aggressive ohjamise meetod

Meetodi on välja töötanud verge peatreener Pål Erik Ruud ja see õpetab tehnikaid, kuidas agressiivseid olukordi vältida, ennetada ja nendega toime tulla. Eestis rakendatakse verge metoodikat 2013. aastast. Meetodi rakendamisel arvestatakse kõigi osapoolte turvalisust ja see on eriti sobiv kasutamiseks lasteaedades, koolides, haiglates, hooldekodudes ja mujal, kus võivad ette tulla keerulised olukorrad (VERGE).

VEPA - käitumisoskuste mäng.

Programm on välja töötatud 1960ndate lõpus Ameerikas Kansase ülikoolis koostöös teadlaste ja õpetaja Muriel Saundersiga. Eestis kasutatakse PAXIS-e Instituudi (USA) täiendatud programmi. Programm on mõeldud kasutamiseks koolidele, lapsevanematele ja ka kogukonnale. Eesmärk on arendada sotsiaalseid oskusi ja võimekust oma käitumist kontrollida. Uuringute järgi vähendab programm püsivalt käitumisprobleeme (VEPA).

KiVa - Kiusamisvaba kool

KiVa programmi töötasid välja Soome haridus- ja kultuuriministeeriumi tellimisel psühholoog Christina Salmivalli ja kolleegid Turu Ülikooli sotsiaalvaldkonnast. KiVa programmis on kogu kooli hõlmavad universaalsed tegevused, mis on mõeldud 1. - 6. klassi õpilastele. Programm arendab sotsiaalseid oskuseid, näiteks sõprussuhete loomine ja hoidmine ning empaatiliste oskuste edendamine. Kõrgema empaatilise tunnetusega lapsed on enamasti parema sotsiaalse tunnetusega ja vähem agressiivsed (Hutchings & Clarkson, 2015).

KiVa programm on süsteemne ja toimingutesse on kaasatud kogu koolipere. Programm koosneb kolmest komponendist: ennetustegevustest, kiusamisjuhtumite lahendamisest, tulemuste hindamisest ja analüüsist.

Rahvusvaheline praktika ja uuringud on tõestanud, et programmi rakendamisel koolides väheneb kiusamine koolides ja ka koolist väljalangemine. Lisaväärtusena on täheldatud õpilaste õpimotivatsiooni tõusu, ärevuse ja depressiivsuse vähenemist (KiVa).

Kiusamisest vabaks

Programm on välja töötatud Taanis Kroonprintsess Mary Fondi ja Save the Children Denmark koostöös kiusamise ennetamiseks ja sotsiaalsete oskuste õpetamiseks lasteaedades ja koolides. Eestis tegeleb alates 2010. aastast programmi „Kiusamisest vabaks!“ tutvustamisega MTÜ Lastekaitse Liit. Programmi märgiks on lilla karuke ja märksõnad on sallivus, austus, hoolivus, julgus (Kiusamisest Vabaks).

Sageli aetakse neid kahte programmi segamini või loetakse üheks ja samaks programmiks, kuid KiVa on suunatud 7-15 aastastele õpilastele, õpetatakse sotsiaalseid oskusi, et kiusamisjuhtumeid

ära tunda ning neile koheselt reageerida. “Kiusamisest vabaks!” programm on suunatud 3 - 10 aastaste lasteaialaste ja õpilaste sotsiaalsete oskuste õpetamiseks.

SPLO- suhtlemisprobleemide lahendamise oskus.

SPLO programmi on välja töötanud Ly Erg (2004) oma magistritöö raames. Programmi eesmärk on suhtlemisprobleemide lahendamine, eeloskuste ja oskuste arendamine algklasside õpilastes. Töö raames uuriti ka selle efektiivsust ja tulemusena toodi välja, et programm sobib algklassides kasutamiseks. Katsegrupis paranesid oluliselt suhtlemisprobleemid ning täiskasvanute hinnangul ka nähtavalt õpilaste käitumine. Olulise aspektina toodi välja, et programm on efektiivne pikemaajalisel rakendamisel (Erg, 2004).

Oskuste õpe

Oskuste õppe meetodi on välja töötanud psühholoog Ben Furman ja tema kolleegid. Oskuste õppe meetod aitab lastel omandada uusi oskusi, mis toetavad neid probleemidest üle saamisel. Selle meetodi puhul ei nähta probleeme, vaid keskendutakse oskustele, mida laps ei ole veel õppinud. Oskuste õpe on suunatud 6-12 aasta vanuse lapse analüüsi- ja väljendusoskuse arendamiseks. Õpitud oskused on lahendused probleemidele. Eesti keelde on raamatu tõlkinud Angela Jakobson, kes tutvustab seda meetodit ka Eesti koolides (Furman, 2016).

ART - agressiooni asendamise koolitus

Agressiooni asenduskoolitus (ART) on loodud noorukite ja täiskasvanute antisotsiaalse käitumise vähendamiseks. Algselt oli see välja töötatud hoolekandeesutuste agressiivsete õigusrikkujate jaoks. Programmi eesmärk on asendada antisotsiaalset käitumist soovitava käitumise aktiivse õpetamisega ja parandada õpilaste enesekontrolli. Antisotsiaalseks käitumiseks nimetatakse agressiivset, vägivaldset käitumist, õigusrikkumisi, reeglitest üleastumist, ainete kuritarvitamist. Kasutatakse koolides ja teistes noorteasutustes.

ART on struktureeritud programm, kus ühendatakse kognitiivse teraapia tehnikad käitumusliku teraapiaga. Programm koosneb sotsiaalsete oskuste õpetamisest osalejatele, kellel puuduvad need pädevused, mis on teoreetiliselt põhjendatud sotsiaalse õppimise teooria ja Bandura (1973) tööga. Viha kontrolli all hoidmise õpetus on loodud selleks, et aidata vähendada agressiivsete inimeste ärrituse sagedust ja pakkuda viha tekkimisel enesekontrolli vahendeid. ART programmi tõhusust

on uuritud varasemalt ja on täheldatud, et programmi rakendamisel on saavutatud agressiivsuse vähenemine. Uuringuid ei ole siiski olnud piisavalt, et väidet saaks lugeda igal juhul tõeseks (Brännström, L., Kaunitz, C., Andershed, A-K., South, S. & Smedslund, G., 2015).

ALT - agressiivsuse asendamise treening

MTÜ RuaCrew on loodud Eestis, üks loojatest Annegrete Johanson on sotsiaalpedagoogika ja lastekaitse magister. MTÜ eesmärk on pakkuda teenuseid lastele, noortele ja peredele, et ennetada sotsiaalseid probleeme ja õigusrikkumisi noorte seas ning aidata lahendada tekkinud probleeme. Teenust pakutakse mobiilse noorsootööna tänaval, noortegruppides, võrgustikes ja ka individuaalselt. RuaCrew pakub ALT programmi, mis on agressiivsuse asendamise treening (programmi raames on kaks erinevat programmi mitmesuguses vanuseastmes noortele) (RuaCrew).

CAP - väärkohtlemise ennetamise programm

CAP (Child Assault Prevention) on Ameerikas välja töötatud laste väärkohtlemise ennetamise programm. Programm õpetab lapsi ära tundma ohtlikke olukordi ja nendega toime tulema. Rollimängude abil õpivad lapsed kiusamisele vastu astumist, võõraste inimestega suhtlemist ja oskust pöörduda õigete inimeste poole abi saamiseks. Programm on suunatud 6-12 aastastele lastele, lapsevanematele ja koolipersonalile (CAP).

UURIMISTÖÖ METOODIKA

Uurimistöö läbiviimiseks valisin kvalitatiivse lähenemisviisi, sest see võimaldab nähtust uurida loomulikus keskkonnas ning läheneda uurimisprotsessile avatult (Laherand, 2008). Ka võimaldab kvalitatiivne lähenemisviis uuritavatel selgitada oma kogemusi seoses nähtusega ning saada arvamusi, mida intervjuerija ei osanud ette näha. Lisaks on võimalik paluda uuritaval põhjendada oma seisukohti ning esitada lisaküsimusi (Laherand, 2008).

Valim

Andmeid koguti poolstruktureeritud intervjuude abil ning intervjueritavate valikul kombineerisin mugavus- ja lumepalli meetodit. Esmased kontaktid leidsin mugavusvalimit kasutades oma tutvusringkonnast. Edasi leidsin intervjueritavad lumepalli meetodi abil. See tähendab, et mugavusvalimit kasutades välja valitud inimesed nimetasid järgmised sobivate tunnustega koolitöötajad (Õunapuu, 2012). Valimi moodustasid nelja Tartu linna ja maakonna kooli töötajad, kokku 11 inimest. Nende seas kolm sotsiaalpedagoogi ja kaheksa õpetajat. Kõik intervjueritavad olid naissoost. Koolide valikul pidasin silmas, et tegemist oleks piirkonnas paikneva põhiharidust andva asutusega. Intervjueritavate selektsioonis oli oluline, et koolitöötaja oleks varasemalt kokku puutunud agressiivselt käituva õpilasega. Valimist jäid välja erikoolid, sest nendes rakendatakse agressiivsuse ohjamise programme igapäevaselt.

Andmete kogumine

Andmete kogumise meetodina kasutasin poolstruktureeritud intervjuud, mis võimaldab erinevatele uuritavatele esitada korduvalt sarnase sisuga küsimusi, et saada kätte võimalikult palju informatsiooni (Laherand, 2008). Poolstruktureeritud intervjuu on piisavalt paindlik reageerimaks tekkinud situatsioonile (nt intervjueritav hakkab rääkima talle olulisest teemast). Viisin läbi üheksa individuaalintervjuud ja ühe grüpiintervjuu (ühe kooli kahte õpetajat intervjuerisin samal ajal).

Andmeid kogusin ajavahemikul 15. jaanuar kuni 28.veebruar 2020. Intervjuude tegemiseks küsisin intervjueritavatel luba e-posti või telefoni teel, kus selgitasin oma uurimistöö eesmärgi ja lisasin

ka orienteeruva ajakulu. Intervjuud toimusid enamikul juhtudel koolitöötaja ametiruumides, vaid ühel korral toimus intervjuu väljaspool kooli avalikus paigas, töötaja omal valikul. Enne iga intervjuud tutvustasin uuritavale konfidentsiaalsuse tagamise tingimusi, palusin intervjuueeritaval täita intervjuus osalemiseks nõusolekulehe ning küsisin luba intervjuu salvestamiseks. Kõik intervjuueeritavad olid salvestamisega nõus. Salvestamiseks kasutasin mobiiltelefoni rakendust. Intervjuu alguses küsisin intervjuueeritavatelt soojenduseks taustinfot tema ameti, töökogemuse- ja koolis töötamise aja kohta. Raamina küsisin küsimusi, mille koostasid lähtuvalt töö eesmärgist ja uurimisfookusest. Intervjuu kestel kasutasin aktiivse kuulamise meetodit, vajadusel peegeldasin räägitut ja küsisin täienduseks lisaküsimusi. Intervjuu lõpus lasin informandil rääkida teemaga seonduvalt sellest, millest intervjuus juttu ei olnud. Intervjuud kestsid keskmiselt 40 minutit ja nende kava on leitav Lisas 2.

Peale vestlust küsisin luba hiljem tekkinud küsimuste võimalikuks täpsustamiseks kirja teel, millega nõustusid kõik intervjuueeritavad. Hiljem kirjutasingi kahele intervjuueeritavale informatsiooni konkretiseerimiseks, kuid vastas ainult üks neist.

Intervjuu kava usaldusväärse suurendamiseks viisin läbi kaks prooviküsitlust. Peale esimest vestlust selgus, et intervjuueeritava paremaks orienteerumiseks teemas on vajalik põhiküsimused uuritavale ette saata. Ka tegin küsimustes parandusi ja täiendusi. Kuna parandused olid üsna mahukad, ei kasutanud ma esimest prooviintervjuud andmete analüüsimise etapis. Teiseks proovivestluseks saatsin küsimused paar päeva ette, pärast intervjuu toimumist tegin uuendusi vaid küsimuste järjekorras. Kuna muudatused olid väga minimaalsed, kasutasin teise prooviintervjuu andmeid uurimistöös.

Andmeanalüüs

Intervjuud transkribeerisin sõna-sõnalt, eelnevalt kasutades veebipõhist kõnetuvastusprogrammi - Advanced Rich Transcription System for Estonian Speech, mis osaliselt kiirendas protsessi. Programm on loodud TTÜ tudengite poolt salvestatud kõne transkribeerimiseks (bark.phon.ioc.ee). Saadud tekstid korrigeerisin dialoogideks, et oleks mõistetav, milline osa on küsijal, milline intervjuueeritaval.

Andmete analüüsimisel rakendasin kvalitatiivse induktiivse sisuanalüüsi meetodit (Laherand, 2008), mis koosnes viiest etapist:

- 1) lugesin transkriptsioone korduvalt üle ning seda tehes püüdsin elada sisse uuritavate kogemustesse;
- 2) esialgsel lugemisel ja märkimisel ei võtnud aluseks uurimisküsimusi, vaid soovisin aru saada, millest uuritavad räägivad;
- 3) märkisin üles tekstis ette tulevad terviklikud tähendusüksused, mis näitasid omavahelist seost nähtuse ja uuritava seisukohaga (Laherand, 2008);
- 4) andsin igale tähendusüksusele sisust lähtuvalt koodi;
- 5) koondasin koodid kokku alamkategoriateks ja kategoriateks, lähtudes uurimisküsimustest

Kodeerimiseks ja andmeanalüüsiks kasutasin analüüsiprogrammi QCAMap (qcamap.org).

Kodeerimise käigus moodustus uurimisküsimustest lähtuvalt 3 peakategoriat ja 14 alamkategoriat (vt Lisa 3):

1. Koolitöötajate arusaamad agressiivsest käitumisest (verbaalne, füüsiline, esemete vastu suunatud, iseenda vastu suunatud);
2. Isiklikud toimetulekuvõtted agressiivselt käituva õpilasega (töötajate isiklikud toimetulekuvõtted agressiivselt käituva õpilasega, õpilaste toimetulekuvõtted agressiivselt käituva õpilasega, agressiivse käitumise tagajärjed, töötaja õigused ja teadlikkus);
3. Agressiivsuse ohjamiseks kasutatavad meetmed (agressiivse käitumise ohjamise programmide nimetused ja kasutamine, koostöö tugispetsialistidega, teadlikkus teistest koolis kasutatavatest programmidest, koolitustel osalemine ja töötajate koolitusvajadus, koolitöötajate koostöö lapsevanematega, koolikeskkond);

Andmete analüüsi usaldusvääruse suurendamiseks kodeerisime juhendajaga koos ühe intervjuu, pärast mida võrdlesime tulemusi. Juhendaja ja minu kodeeritud tekst ning arusaamad teemade osas kattusid suures osas. Pärast kodeerimist läbi viidud arutelu käigus jõudsime kõikide teemade puhul konsensusele.

Tulemuste osas toodud intervjuude väljavõtted on toimetatud, eemaldades täitesõnad ja kordused.

Uuriija roll

Lisaks sellele, et ajakirjanduses on sageli kajastatud agressiivsete õpilaste juhtumeid koolides, on magistritöö autoril nimetatud teemaga ka isiklik suhe. Töötan neljandat aastat koolis, kus tuleb igapäevaselt kokku puutuda agressiivsete õpilastega. Ühelt poolt meedias kajastatu ja teiselt poolt magistriõpingute kaastudengite korduvad küsimused: “Kuidas sa nendega hakkama saad?”, viisid mõtted selleni, et otsustasin uurida agressiivsete õpilastega toimetulekut põhikoolides.

Eetika

Uurimistöö eetikat silmas pidades küsisin uuritavatel nõusolekut teadustöös osalemiseks. Kinnitasin, et ei avalikusta uuritava nime, vanust, kooli nime ning saadud andmeid kasutan ainult selle uurimistöö kirjutamiseks. Intervjuude jooksul hoidusin uuritavatele nõu ja hinnangute andmisest arutletud teema osas ning püüdsin jääda kuulaja rolli. Hoidsin oma kogemused ja uuritavatel saadud informatsiooni lahus. Uuriija enese rolli ei saa uurimistööst küll täielikult kõrvaldada ning usaldusväärsust võivad mõjutada uurija omad kogemused ja arusaamad (Laherand 2008).

Piirangud

Uurimistöö piirangutena toon välja, et jagatud kogemused võisid olla aja jooksul mälus muutunud, raskemad kogetud juhtumid teisenenud kergemaks ja vastupidi. Tulemusi võis mõjutada ka uuritava hetkemeeleolu ja kokkupuutekogemused keerulisemalt käituvate õpilastega. Oma roll on ka hea mulje jätmisel, mis võib olla antud töös tulemuste mõjutaja.

Töö piiranguks võin lugeda ka seda, et tööd planeerides lootsin teha intervjuud ka teiste kooli tugispetsialistidega, mitte ainult sotsiaalpedagoogidega. See ülesanne osutus kõige keerulisemaks, sest enamikes koolides ongi ainukeseks tugispetsialistiks sotsiaalpedagoog.

TULEMUSED

Koolitöötajate arusaamad agressiivsest käitumisest

Intervjuude tulemusena kirjeldasid koolitöötajad nelja liiki agressiivset käitumist: **verbaalne agressiivsus** (karjumine, naermine, röökimine, ropendamine jne.), **füüsiline agressiivsus** (löömine, kaklemine, tõukamine jne.), **esemete vastu suunatud agressiivsus** (asjade lõhkumine ja loopimine, pliatsite lõhkumine, uste paugutamine jne.) ning **iseenda vastu suunatud agressiivsus** (enda pekmine, solvamine, juuste kakkumine, riiete seljast kiskumine jne.).

Verbaalne agressiivsus

Õpilaste sisemiste pingete väljaelamist nimetati kõige enam väljendiga - röökimine kaasõpilaste ja õpetajate peale või siis, kui ülesanne või tegevus ei õnnestu, ka iseenda peale.

“Mõnikord ta lihtsalt nagu röögatab kuidagi seda endast välja saada või noh, ühesõnaga mingisugune äng või mingisugune niisugune asi on, on seal nagu sees.”

Intervjueeritavad kirjeldasid, et probleemiks on lärm, mis seoses valju hääle kasutamisega tekib, sest see põhjustab teistele õpilastele pingeid ja ebamugavusi. Lisaks kõva häälega karjumisele kirjeldasid koolitöötajad verbaalset agressiivsust ropendamises, ähvardamises, narrimises ja ka teiste üle naermises. Intervjueeritavad tõid välja, et mõned õpilased teevad lihtsalt ka erinevaid hääliitsusi, mille eesmärk on nende arvates teiste õpilaste segamine, häirimine või ka tähelepanu tõmbamine.

Füüsiline agressiivsus

Füüsiliseks agressiivsuseks nimetasid koolitöötajad üldiselt õpilase poolt teisele õpilasele tahtlikult haiget tegemist. Enim nimetati löömist, kaklemist, tõukamist. Müramise käigus ja mänguhoos müksamisi ning ka väikseid õnnetusi ei loetud agressiivseks käitumiseks. Intervjueeritavad leidsid, et õpilane võib lüüa kaasõpilast erinevates olukordades. Näiteks võib ta ärritada selle peale, et teine teeb rahulikult tööd.

“Laps konkreetselt on võimeline nagu haiget tegema lihtsalt sellepärast, et teine teeb tööd, teine naudib seda, mida ta teeb.”

Füüsiliseks agressiivsuseks nimetati ka teise õpilase puudutamist tema soovita, teisest õpilasest kinni haaramist, külge hüppamist või küljes rippumist, nügimist, sakutamist, sikutamist, näpistamist, jala alt tõmbamist. Füüsiliseks agressiivsuseks loeti ka seda, kui ühed õpilased kaklesid ja keegi kõrvalolija sai seetõttu viga. Kannataja võis siinkohal olla nii koolitõõtaja, kui ka õpilane. Omavahelised nügimisi ja tõuklemisi nimetati samuti füüsiliseks agressiivsuseks, ka siis, kui see on möödaminnes toimunud. Juhtumina toodi välja kägistamist, kus õpilane võttis hüppenööri, jooksis klassi ja kägistas sellega kiiresti kedagi.

Esemete vastu suunatud agressiivsus

Koolitõõtajad toovad välja, et kui õpilane on ärritunud ja soovib end välja elada, võib ta võtta pinali või midagi muud sarnast ja visata, kuid enamasti tunnetavad tõõtajad siiski, et tegelikult ei soovita alati otsejoones õpetajat tabada. Pihtasaamine võib juhtuda kogemata. Enamasti ongi asjad, mida õpilased loobivad ja lõhuvad, oma pinal, pliiatsid, õpikud ja vihikud, ka elatakse end välja töölehtede peal neid katki tõmmates. Seda käitumist koolitõõtajad eriti ohtlikuks ei pea, sest see ei ole siiani toonud suuremat kahju teistele õpilastele ja koolitõõtajatele.

“Kui me läheme nende pliiatsite juurde, näiteks loopimine, aga sealsamas ka murtakse pliiatseid katki. Et see on ka üks väljendus,..., vaid ikkagi see lapsele nagu eneseväljendus.”

Küll aga peavad nad ohtlikuks tegevust, mis vajab jõulisemat sekkumist: toolide, laudade ja muu koolimööbli loopimine ja lõhkumine. Väiksemate esemete maha pillamist ja pliiatsiga vastu lauda toksimist pidasid intervjueeritavad samasuguseks tähelepanu tõmbamiseks nagu häälituste tegemist.

Iseenda vastu suunatud agressiivsus

Koolis esinevat agressiivset käitumist kirjeldades mainisid koolitõõtajad kõige vähem iseenda vastu suunatud agressiivsust ehk siis iseendale teadlikult valu tekitamist. Pingete väljaelamiseks võib õpilane peksta enda pead vastu lauda või rusikat vastu seina, ka pekstakse jalgadega ust või seina, visatakse ennast pikali maha.

“Õpilane lööb iseenda pead vastu lauda või vastu seina või lööb enda rusikat vastu seina või jalga kuskile vastu.”

Üksikutel juhtudel nimetati ka juuste kiskumist ja enda solvamist. Ka enda riiete lõhkumist, katki rebimist või riiete lõikumist loeti agressiivseks käitumiseks.

Isiklikud toimetulekuvõtted agressiivselt käituva õpilasega

Selles alapeatükis toon välja, milliseid isiklikke toimetulekuvõtteid koolitöötajad kasutavad agressiivsete õpilastega hakkama saamiseks. Järgnevalt kirjeldatud võtted on pigem intervjueeritavate isiklikud kogemused. Lisaks esitan uuritavate kirjeldused õpilaste toimetulekuoskustest ja -võtetest agressiivsete kaasõpilastega, toon välja, mida koolitöötajad nimetasid agressiivse käitumise tagajärgedeks ja mida teatakse oma õiguste kohta seoses agressiivsete õpilaste käitumisega.

Töötajate isiklikud toimetulekuvõtted agressiivselt käituva õpilasega

Enamik intervjueeritavatest väljendas, et nad on leidnud enda jaoks sobiva võtte, kuidas ennetada õpilaste agressiivset käitumist ja sellega toime tulla. Seejuures tunnistasid nad, et ei tea, kas see võtte on õige, aga kui midagi töötab, siis seda jätkuvalt ka kasutatakse.

Esimese võttena öeldi, et kõigepealt tuleb **endale tähelepanu haarata**: hõigata “mis siin toimub”, minna võimalikult lähedale, et õpilased märkaksid koolitöötajat. Arvati, et õpetaja on ikkagi nii palju autoriteet, et tema nägemine juba distsiplineerib enamikku õpilasi korralikult käituma. Toodi välja, et kui õpilased jooksevad eest ära, ei ole mõistlik teda taga ajama hakata, sest see tekitab õpilases veelgi põnevust ja adrenaliini. Ühe võttena kasutatakse **olukorra jälgimist**, et õpilane kuskile ebasobivasse kohta ei jookseks ja kui võimalik, tuleb õpilane sujuvalt **pöörata õlgadest teise suunda**. Selgitati ka, et kui sellisel hetkel õpilast jõuliselt takistada või järsku kinni võtta, võib see omakorda suurema agressiivsuse tekitada ja olukord võib hoopis eskaleeruda. Intervjuudes toodi välja, et vajadusel **hoitakse agressiivset õpilast siiski kinni**. Peeti oluliseks, et ta ei läheks teisele õpilasele kallale või endale viga ei teeks - näiteks ei hüppaks aknast välja. Enamasti minnakse ikka ise vahele ja **lahutatakse õpilased ära**, kuigi hiljem järele mõeldes loetakse seda üsna ohtlikuks tegevuseks (nt agressiivsetel õpilastel võib nõ “pilt must” olla ja nad ei saa aru, keda löövad). Samas toodi välja, et ei teata, kas see on õige käitumine ja ilmselt võidakse õpilasele selle

käigus kogemata haiget teha. Kontrolli alt väljunud olukorra puhul leiti, et on kõige parem **kutsuda politsei**, sest koolides turvamehi enam ei ole.

Agressiivsusega toime tulemiseks kasutatakse ka **reeglite meeldetuletamist, ise ette näitamist ja selgitamist**. Vahel piisab sellest, kui jäädakse vait ja **ignoreeritakse õpilast** - siis saab õpilane aru, et on valesti käitunud.

“Minu arust päris hea ennetusmeetod, et vahepeal vait jääda ja mina näiteks tema puhul (peab silmas ühte õpilast) saangi ainult nii teha. Et ma juba näen ära tegelikult noh, mis tujus ta tuleb ja mis ta on, kas ta läheb närvi või ei lähe ma juba nagu nagu tsekkan, ära selle.”

Intervjueeritavad leidsid, et peamine on ka **ise rahulikuks jääda** ja agressiivset **last enam mitte rohkem ärritada**. Lihtsamates olukordades piisab, kui suunata agressiivne **õpilane vett jooma** või korraks jalutama. **Rahulikult rääkimist ja rahustamist** kasutati samuti üsna sageli. Ka **humor ja kergelt naljatamine** tõmbab õpilasega vesteldes pingeid maha. Üks õpetaja kirjeldas, et teeb kergesti ärrituva **õpilasega hingamisharjutusi**.

Intervjueeritavad leidsid, et agressiivse käitumise põhjuseks võib olla tähelepanu saamine. Kui agressiivne käitumine toimub tunni ajal, siis öeldi, et mida kiiremini saab õpilaselt nõ publiku ära, seda parem. Võimaluse korral oleks hea õpilased klassist välja suunata, näiteks raamatukokku, sest õpilased omapäi olla ei tohi. Teine võimalus on **kaasata kolleegi** või ka tugiisikut, et agressiivselt käituv õpilane saada klassist välja seniks, kuni ta on rahunenud. Öeldi, et on väga oluline **publikust eemale saamine**, sest siis on juba suur töö tehtud ja õpilasega saab edasi tegeleda. Mõne õpilase puhul toodi välja, et toimib rahustavalt, kui **laps saab emale helistada**.

Intervjueeritavad rõhutasid, et on hea, kui teatakse õpilast ja tema käitumist ning seda, milline meetod õpilast võib rahustada ja milline mitte. Ehk et oluline on usalduslik suhe õpilase ja koolitöötaja vahel.

Pärast situatsiooni, kus õpilane on agressiivselt käitunud, on oluline **õpilasega vestelda**, peegeldada talle olukorda ja teha kokkulepped. Mitme osapoole puhul tuleb kindlasti koguneda ja ühiselt analüüsida, mis läks valesti. On vajalik, et kõik osapooled saaksid oma versiooni esitada, kokkuleppeid teha ja vabandust paluda. Siiski on ka õpilasi, kellele ei mõju mingi rääkimine ega analüüsimine ning kellega kordub sama olukord päevast-päeva.

Koolitöötajad leiavad, et olukorra lahendamise järel tuleb **kokku kutsuda kooli tugispetsialistid ja juhtkond** ning situatsioon läbi arutada. Keerulised juhtumid võivad koolis/klassis valitseva

õhkkonna tasakaalust välja lüüa. Abi on ka sellest, kui saab taastumiseks lihtsalt kolleegiga **situatsiooni läbi arutada.**

“Esimese hooga kindlasti elan seda hinges natukene üle siis ... analüüsin võib-olla seda, et, et mis seal nüüd siis oli kui, kui, kui tekib selline rahunemine ja siis ei olegi midagi hullu. Kui, kui kui ma ise ei suuda endale nii-öelda jalgealust tagasi saada, siis ... on selline kolleegi tugi on hästi, tugev, et tugimeeskonnas istume, arutleme läbi, vahel vahel olukorra, ... see ei ole ju ainult minuga.”

Kolleegide abi peeti agressiivselt käituvate õpilaste puhul väga vajalikuks - et oleks juba teada, keda saab kiiresti appi paluda, kes saab selliselt käituva õpilasega hakkama, suudab teda rahustada või vajadusel kinni hoida.

Õpilaste toimetulekuvõtted agressiivselt käituva õpilasega

Intervjueeritavad kirjeldasid, et on õpilasi, kes lähevad kohe koolitöötajalt abi paluma, nähes, et keegi on agressiivne ja ohtlik. Töötajad ei pea õigeks, et õpilased lähevad teisi õpilasi lahutama, sest oht ise viga saada on suur. Kirjeldati juhtumeid, kus sekkunud kaasõpilasel löödi nina katki. Intervjueeritavaid tegid murelikuks olukorrad, kus teised õpilased kannatavad. Paljud õpilased ei tulevat sellise pingega toime, hakkavad kurtma tervisehädasid ja on ka juhtumeid, kus õpilane ei taha enam kooli tulla, kui klassis on agressiivselt käituv kaaslane.

“Lapsed peavad jah, teised peavad nagu valmis olema selleks kogu aeg, et noh, et selline pinge on õhus. Et kui nad juba teavad, et kuskilt võivad asjad lennata, et see tekitab pinget, nad ei saa ka vabalt olla.”

Kergesti agressiivseks muutuvate õpilaste puhul toodi näiteid, et ärritumiseks piisab, kui keegi tema poole vaatab või teised õpilased naeravad ja tema tunneb, et see käis tema pihta. Tunnis võib viha tekkida, kui õpilane ei tule oma ülesandega toime või on vajalik teha grupitööd.

Just õpetajad tõid välja, et agressiivselt käituvad õpilased peaksid olema siiski kas väiksemas klassis või õppima mujal, kuna õpetaja üksi ei tule sellise õpilasega toime.

Agressiivse käitumise tagajärjed

Koolitöötajate kirjelduste järgi kõige suurem ja ebameeldivam probleem on see, et õpilane, kes käitub klassis või koolis agressiivselt, saab kogu õpetajate tähelepanu endale - selle võrra jääb teiste õpilaste jaoks vähem aega. Fookus koondub agressiivselt käitujale ja andekad ning ka need, kes

vajaksid õppimisel abi, aga on rahulikud, jäävad märkamata. Õpetajate arvates ei toimi see, et agressiivne õpilane on klassis ja õpetaja peab igas olukorras tundi läbi viima, samal ajal ka teisi õpilasi märgates. Õpetajad tunnetavad, et neil ei ole piisavalt oskusi, et tunnis nii paljude erinevate õpilastega toime tulla.

Intervjuudes toodi välja, et eriti esimeses kooliastmes hakkavad õpilased üksteist kopeerima ja agressiivset käitumist jäljendama ning kui selliseid õpilasi on juba mitu, tõusevad lärm ja pinged veelgi.

“Lastel ei ole kindlust, turvatunne ja kindlus puudub lastel, võib-olla sellepärast nad muutuvadki agressiivseks.”

Intervjueeritavad tõid mitu näidet, kus kaaskolleeg on saanud väga tõsiselt viga agressiivselt käituva õpilase rünnakus või kaklevatele õpilastele vahele minnes. Ühegi informandiga ei olnud juhtunud küll õnneks nii midagi traagilist, et ta oleks füüsiliselt viga saanud.

Töötaja õigused ja teadlikkus

Enamik intervjueeritavatest tõstatisid küsimuse, kui palju tohib agressiivse käitumise korral sekkuda ja millisel viisil. Kardetakse, et kui õpetaja läheb kaklevatele õpilastele vahele, saab ta hiljem õpilastelt või lapsevanemalt süüdistuse, et õpilane on viga saanud. Ei teata, kui palju tohib õpilast puudutada ja millisest kohast ning millised on töötaja õigused sellises situatsioonis. Mõned töötajad rääkisid, et on saanud küll spetsiaalset koolitust, kuidas käituda agressiivse õpilasega, kuid vahele lähevad vaid siis, kui tunnevad õpilast või on tegu pigem nooremate õpilastega. Näiteks, kui kaklevad suuremat kasvu kolmanda kooliastme õpilased, siis ei kipu ka koolitust saanud koolitöötajad vahele minema, sest nad leiavad, et see on liiga ohtlik ja nad ei tule nii jõuliste õpilastega toime. Võimaluse korral eelistatakse kutsuda töötaja, kes on läbinud vastava koolituse. Alles muu variandi puudumisel minnakse vahele, kuigi ei teata sellega seoses oma õigusi.

“Mina näen seal nagu seda poleemikat, mis kohe tekib, et kas õpetaja sekkus liiga vara, mis õigused tal on, kui palju ta tohib.”

Intervjueeritavad selgitasid, et ei taha agressiivset õpilast üldse puudutada, sest kardavad ja leiavad, et kui kardetakse, ei ole mõistlik vahele minna. Isegi, kui saadakse teadmisi ja koolitusi agressiivselt käituvate õpilastega toimetulekuks, ei minda füüsiliselt vahele. Intervjuude käigus

tekkis korduvalt küsimus, milline on lubatud sekkumise ulatus agressiivsete õpilaste lahutamisel, takistamisel ja kinnihoidmisel.

Agressiivsuse ohjamiseks kasutatavad meetmed

Selles alapeatükis toon välja, milliseid agressiivsuse ohjamise meetodeid intervjueeritavad teavad ja kasutavad ning milliseid programme nende koolis rakendatakse. Annan ülevaate, kuidas põhikooli töötajad teevad agressiivsete õpilaste ohjamisel koostööd oma kooli tugispetsialistidega ning milliseks hindavad enda ettevalmistust agressiivsete õpilaste ohjamisel. Lisaks erinevatele programmidele ja tugispetsialistidega koostööle toon välja kooli ja kodu koostöö agressiivse õpilase ohjamisel ja annan ülevaate sellest, kuidas koolikeskkond toetab töötajat agressiivse õpilasega toimetamisel.

Agressiivse käitumise ohjamise programmide nimetused ja kasutamine

Intervjueeritavad nimetasid agressiivsuse ohjamiseks järgmisi programme: **VERGE, VEPA, KiVa, “Kiusamisest vabaks”, SPLO, CAP programme, “Oskuste õppe” meetodit, rollimänge, ühiskonnaõpetuse tundide tegevusi.**

Koolitöötajad, kes olid läbinud VERGE koolituse, ütlesid, et tundsid ennast palju kindlamini õpilase agressiivse käitumise ja sellesse sekkumise korral. Sama oli näha ka kolleegide pealt. Õpetajad töid näiteid, et kasutavad ka VEPA meetodit käitumise korrigeerimiseks ja sellest on palju abi olnud. Kui nad on rakendanud VEPA meetodit ja näidanud käemärkidega, mida õpilane peab tunnis tegema, ei pea õpetaja tunnis häält tõstma. Hääle tõstmine võib mõnele õpilasele samuti ärritavalt mõjuda ja agressiivse käitumise esile kutsuda.

“Ma (õpetaja) kasutan VEPA meetodi tegelikult, /.../ mul on ka keskendumisraskustega lapsed, kes ei ole otseselt agressiivsed aga võib-olla ei taha tööle keskenduda /.../ või tahavad väga no kas laiali valguda või või lihtsalt. Jah, et me saaks tundi hästi kiiresti alustada ja, ja VEPA meetodid on sellised hästi toredad mõned asjad, et, et ma ei pea oma häält nagu kõva häälega karjuma.”

Õpetajad, kes on ka klassijuhataja rollis, on toonud välja, et igasuguste probleemide lahendamiseks, sealhulgas ka agressiivse käitumise ennetamiseks, on palju abi olnud ühiskonnaõpetuse tundides läbi viidavatest sotsiaalsete oskuste õpetustest. Tundides vaadatakse temaatilisi filme ja arutatakse

need läbi, tehakse rollimänge. Üks õpetaja kiitis, et teeb oma kooli sotsiaalpedagoogiga head koostööd ja nemad on kasutanud Mauruse ühiskonnaõpetuse õpikuid, milles on väga head eneseanalüüsiks abistavad küsimused sees.

Siiski rääkis üks õpetaja, et tema klassis see meetod ei toiminud, sest kui nad hakkasid mingist teemast rääkima, hakkasid õpilased antud probleemi otsima ja vastavalt käituma, isegi, kui seda probleemset käitumist varem ei esinenud.

Intervjuudest selgus, et mitmed koolid kasutavad või soovivad kasutada KiVa programmi. Ka “Kiusamisest vabaks” programmist rääkisid mitmed koolitöötajad. Programmid on erinevad, kuigi sageli aetakse need ka ise segamini. Üks õpetaja rääkis, et on samuti kasutanud “Oskuste õppe” meetodi elemente.

Intervjuude käigus selgus, et agressiivsuse ohjamine ei ole koolides süstemaatiline ning pigem tegeletakse tulekahjude kustutamisega.

“...meil praegu ei ole, lihtsalt ma arvan, sellist ressursi inimressurssi, kes selle läbi veaks niimoodi, et see tõesti toimiks.”

Lisks toodi välja, et liiga palju keskendutakse üksikutele juhtumitele, kuigi enam võiks tegeleda süstemaatilise ennetustööga õpilaste seas.

Koostöö tugispetsialistidega

Intervjuudes kurtsid tugispetsialistide puuduse üle nii õpetajad, kui tugispetsialistid ise. Koolidesse oleks vaja juurde eripedagooge, logopeede ja psühholooge ning tugispetsialiste jagatavat mitme kooli peale. Õpetajad tunnistasid, et nemad üksi ei saa agressiivselt käituvat õpilasega hakkama ja vajavad seetõttu tugispetsialistide abi. Oleks väga hea, kui õpilase saaks koheselt suunata tugispetsialisti juurde, sest teised õpilased ei saa samal ajal õppida ja kannatavad. Kahjuks selgus intervjuudest, et see ei olegi alati võimalik tugispetsialistide vähesuse tõttu.

“Esimene kooliaste on nagu omaette eripedagoogid ja logopeedid, et seal on nagu see tugisüsteem on nagu natukene tugevam, aga teine-kolmas kooliaste on nagu et noh, ma ütleks, et kui juba neljas klass oled ma nagu saad hakkama aga... et kui oled juba neljandasse klassi jõudnud, siis pead hakkama saama.”

Õpetajaid kurtsid, et teevad õpilasega igapäevaselt tööd, kuid nende arvamust õpilase olukorrast väljaspool kooli ei aktsepteerita. Oli juhtum, kus õpetaja selgitas lapsevanemale õpilasega seotud

probleeme, kuid lapsevanem ei uskunud teda. Sama asja kooli tugispetsialisti poolt lapsevanemale räägituna usuti.

Sotsiaalpedagoogide sõnul on nad praegu tööga väga hõivatud ja kuigi tahaks rohkem õpilastega individuaalselt ning süvitsi tegeleda, on nende töö pigem tulekahjude kustutamine. Eriti palju aega kulub agressiivsete õpilastega tegelemisele. Ka nemad ei tea tihtipeale, mis lapsel võib viga olla, et ta agressiivselt käitub, sest teiste spetsialistide juurde on keeruline saada.

“Meil on ka klassides väga palju neid õpilasi, kes seal rajaleidjas kas alles käivad, sest see ütleme, see menetlemine kõik, see asi võtab niivõrd pikalt aega, et tegelikult lapsed vajavad abi ju kohe, et neil on ka, aga vahepeal kooli nagu tegutseb juba ennetavalt lapsevanemaga, siis kooskõlastatuna lihtsalt sellepärast, et on näha, et asi ei toimi.”

Hea meetmena toodi välja õpilase tugiisiku olemasolu või see, kui klassis on abiõpetaja, kes aitab õpilasega tegeleda. Ärritunud õpilase saab tugiisiku või abiõpetajaga klassist välja suunata, sellal, kui õpetaja tegeleb ülejäänud klassiga. Tugiisikutesse suhtusid intervjueeritavad samas erinevalt, mõned koolitöötajad kiitsid väga ja selgitasid, et ei kujuta ettegi, kuidas nad ilma nendeta hakkama saaksid, teised intervjueeritavad seevastu rääkisid, et neil ei ole head kogemust. Arvati, et võib-olla selline süsteem ei toimi või mõnele lapsele lihtsalt ei sobi konkreetne inimene. Toodi ka näide, et kui lisaks õpetajale on klassis liiga palju inimesi - tugiisik ja abiõpetaja - võib see õpilastes hoopis segadust tekitada.

Teadlikkus teistest koolis kasutatavatest programmidest

Intervjuudest selgus, et teadmised terves koolis rakendatavatest programmidest on erinevad. Sotsiaalpedagoogid nimetasid rohkem ülekoolilisi programme ning olid teadlikud, millises klassis konkreetseid programme kasutatakse. Õpetajate puhul tuli intervjuudest välja, et teatakse programme, mida kasutab kaastöötaja, kellega enim suheldakse, aga ülekoolilistest programmidest väga palju infot ei omata.

“Iga õpetaja teebki parasjagu vist nii nagu tema oskab, et tema hakkama saab.”

Puudust tuntakse ülekoolilisest süsteemist, sest tuntakse, et iga õpetaja teeb midagi oma oskuste ja teadmiste piires, kuid ühtset süsteemi rakendatakse vähe.

Koolitustel osalemine ja töötajate koolitusvajadus

Intervjuude käigus nimetati erinevaid läbitud koolitusi: VERGE, VEPA, KiVa, SPLO, CAP. Toodi välja, et koolitustest ja programmidest on kasu siis, kui seda tehakse terves koolis ja kaasates kõiki töötajaid. Öeldi siiski, et kui koolis on kasutusel juba teisi programme, ei jätku ressursi veel mõne programmiga tegeleda.

“Sel aastal me kaalusime seda KiVAt aga selle KiVaga on ka niimoodi, et seal on, see nõuab koolilt päris palju pühendumist ja päris palju ülesannete täitmist ja meil on siin üsna palju neid projekte juba, mida me täidame.”

Intervjuueeritavad ütlesid, et vajatakse koolitusi, kuidas paremini agressiivsete õpilastega toime tulla. Üks koolitöötaja rääkis kaaskolleegi kohta, et pärast VERGE koolituse läbimist oli näha, et see annab enesekindlust juurde. On väga oluline teada, kuidas õpilasele mitte viga teha, kui teda on tarvis kinni hoida. Vajalikuks peeti ka edasist harjutamist, et koolitustel õpitud tegevused muutuks püsivaks.

Üks intervjueritav tõi välja, et väga hea oleks agressiivselt käituvate lastega toime tulemiseks vahetada kogemusi teiste kolleegidega.. Ka tuntakse puudust õpilaste innustamiseks motivatsioonikõne läbiviimise koolitustest. Kokkuvõtteks toodi välja, et kuna probleemset käituvad õpilased on nii erinevad, on tegelikult keeruline ühte kindlat koolitust nimetada, mida kindlasti vajatakse.

“Vanasti oli see, et kui lapsel oli käitumisega mingisugused iseärasused või mingid teised probleemid, siis pandi ära erikooli. Seal oli tegelikult spetsialistid, kes need õpetasid, et välja õppinud inimesed kõik, aga tegelikult siin koolis on õpetajad, ei ole saanud ühtegi koolitust tegelikult.”

Koolitöötajate koostöö lapsevanematega

Intervjuueeritavad tõid esile koostööd lapsevanematega, kui ühte viisi agressiivsuse ohjamiseks. Lapsevanematega suheldes ja õpilase probleemidest rääkides hoiduvad intervjuu andnud õpetajad pigem oma arvamuse avaldamisest, sest see võib probleemi lahendamisele vastupidiselt mõjuda. On saadud ähvardava sisuga kirju ja ette on tulnud ka suusõnalist ähvardamist. Õpetajate seast tuli märkusi, et kui juhtida tähelepanu õpilase käitumisele, võib lapsevanem pöörduda direktori poole kaebusega õpetaja peale.

“Ja väga kurb on see, et kui sa näed, et lapsel on mingi probleem, sa räägid vanemale, ta ei usu sind, absoluutselt ei usu seda. Ta ei saa sellest aru, et on probleem. Sina pead iga päev tegelema, siis peab, laps on lihtsalt väsinud, laps on lihtsalt halvasti tujus pärast

lapsevanem õigustab iga lapse halba käitumist.”

Intervjuueeritavad rääkisid, et lapsevanematele kirjutades välditakse hinnangu andmist, info kirjutatakse konflikti vältimiseks pigem teatena, mitte märkusena. Teated edastatakse lapsevanemale üldjuhul e-kooli kaudu. Intervjuudes kurdeti, et lapsevanemad ei taha koolitöötajatele edastada infot õpilase tervislikust seisundist. Neil ei ole kohustust jagada uuringutulemusi ka siis, kui on nendel käidud.

“Kui tal ongi tõepoolest see düsgraafia ja mida oma silmaga näen, et on, aga mille kohta tegelikult diagnoosi nagu ei ole, ma näen, et ta teeb spetsiifilisi vigu ja nii edasi.”

Üks õpetaja rääkis, et kasutas kavalust, juhtides lapsevanema tähelepanu sellele, et kui uuringutel ära käidud, teab õpetaja, kuidas edasi tegutseda. Toodi näide, et klassijuhataja koos juhtkonna ja kooli tugispetsialistidega olid kokku leppinud edasised toetavad tegevused, kui lapsevanemalt ei tulnud õpilase kohta mingit infot.

Intervjuude käigus märgiti, et kui õpilasele õigeaegselt tähelepanu ei pöörata ja õpilane on siiani kuidagi koolis hakkama saanud, siis on tegelikult juba hilja algsete probleemidega tegelema hakata. Tunti muret, et suured probleemid koolis edasijõudmisega võivad hiljem põhjustada õpilase koolist puudumist.

Intervjuudest selgus, et lapsevanematel võib olla teistsugune arusaam koolis käimisest ning kooli nõudmistest. Tunti muret, kuidas saab koolitada õpilast, keda ei saadeta kooligi. Koolitöötajad olid saanud lapsevanematel süüdistusi, et nad tüütavad õpilasi. Süüdistatakse ka selles, et koolitöötajad ei oska õpilasega käituda ja ta muutub seetõttu agressiivseks. Lapsevanemate poolt on olnud ka keeldumist igasugusest abist ja arstide juurde minekust. Intervjuueeritavad valutasid südant, et lapsevanematega puudub koostöö, kuigi on näha, et õpilasele mõjub suur koolikeskkond koormavalt ja tuleks leida lahendus. Intervjuus toodigi ühe näitena, et liiga palju inimesi ja lärmi vallandas õpilases agressiivse käitumise.

Siiski räägiti ka, et paljud lapsevanemad teevad ikkagi head koostööd - tulevad kooli ja arutavad koos klassijuhataja ja tugispetsialistidega edasist toimist. Korduvalt rõhutati, et koostöö lapsevanematega on väga oluline ning on väga vajalik õpilase kohta käivat informatsiooni usaldada õpetajatele ja vastupidi. Toodi välja, et lapsevanemad, kelle lastega on juba jõutud uuringutel käia ja väljastpoolt kooli soovitusi saadud, on oluliselt koostööaltimad.

“Uuringul käimine, kõik, see on tegelikult ju aeganõudev ja, ja väsitab. Ja, ja sihuke pikk protsess ja et see ei ole tegelikult üldse kerge.”

Kodukeskkonna negatiivse mõjuna märgivad koolitöötajad, et teatud õpilaste pealt on näha, et reeglid ja päevakava ei ole kodus paigas, lapsevanemad ei suhtle õpilastega, lapsevanematel on tagasihoidlikud oskused laste kasvatamisel. Intervjuueeritavad oletasid, et agressiivselt käituvatel õpilastel ei ole kodus piisavalt tuge, kodus ei saada piisavalt tähelepanu ja lapsega ei tegeleta.

Koolikeskkond

Intervjuudest selgus, et agressiivsel õpilasel on keeruline suures kollektiivis keskenduda. Palju õpilasi klassis ja koolis ei sobi nõrga närvisüsteemiga või käitumishäiretega õpilastele.

“Meil on majas kaheksasada õpilast peaaegu, meil on väga palju müra, väga palju lärmi, väga palju inimesi, et ma, ma arvan, et see keskkond on see, mis võib olla tema mingi päästikud, vallandas ja, ja mis muutis ta selliseks, et ta ühel hetkel ei suutnud enam ennast kontrollida.”

Ohuks peetakse seda, et agressiivne õpilane tõmbab ka teised õpilased kaasa. Näiteks, et pärast agressiivse õpilase klassi juurest eemaldamist läheb aega, et klass taas rahuneks ja õppima asuks. Töötajate sõnul lisandub taolisi erilisi õpilasi üha juurde ja õpetajatel on tunnis järjest keerulisem neid kaasata. Leiti, et sellistel õpilastel oleks vaja konkreetset süsteemi ja kohustusi. Kuigi on arusaadav, et lapsevanemad ei soovi käitumishäiretega last erikooli ära saata, leiavad intervjuueeritavad, et tavaklassis võiksid õppida ikkagi normintellektiga ja ainult kergete käitumishäiretega õpilased, sest keerulisemaid õpilasi on väga raske kaasata õppetöösse.

Intervjuudes toodi näide, et teised lapsevanemad ei tundnud oma lapse suhtes õiglane olevat agressiivse õpilase õppimist samas klassis.

“Õpetaja siis töötabki ühe klassi raames nagu väga erinevate lastega, et on nüüd nagu väga andekad ja nagu need, kes veel näevad lugemisega vaeva.”

Väikeklassidega koolide töötajad kiitsid intervjuudes seda süsteemi ja rääkisid, et ei kujutaks ette, kuidas toimuks õppetöö, kui nii keerulised õpilased on kõigiga koos suures klassis.

“Ma pean ütleva, et minule endale tegelikult see see väikeklassi idee ikkagi meeldib, palju paremini, see võimalus ja keskkonda sulanduda, eks ju, läbi selle, et sa tuledki toime ja saadki suurde klassi kõlab nagu palju paremini kui mõte, kui mingist erikoolist.”

Töötajad, kellel oli väikeklassis õpetamise kogemus, rääkisid, et edukam on väikeklassis õppinud õpilasi hiljem suurde klassi tagasi integreerida, kui tegeleda pidevalt suures klassis käitumisprobleemidega õpilasega. Arvati, et väikeklassis õppimine võib õpilasele anda

motivatsiooni oma käitumist parandada tagasi suurde klassi saamiseks. Ka sotsiaalsete oskuste õpetamise kohta öeldi, et mis sotsiaalseid oskusi sa õpetad, kui oled õpilasega kahekesi klassis. Kuigi selline süsteem ei sobivat kõigile, on õpilasi, keda see motiveerib. Koolikorralduslikuks soovitusena nimetati, et oleks hea, kui sarnased erilised õpilased oleksid ühes klassis - lihtsam oleks nende eripäradeks ettevalmistusi teha. Õpetajad leidsid, et nende jaoks oleks lisakoormus, kui nad peavad hakkama töö kõrvalt täitma jälgimislehti ja tõestama, et konkreetne õpilane vajab teistsugust lähenemist ja väiksemat seltskonda. Intervjuudes avaldati arvamust, et kergesti ärrituvad ja agressiivsed õpilased peaksid õppima kindlasti teistel tingimustel ja vajaksid erinevat kohtlemist. Öeldi ka mõtte, et nende arvates ei saagi agressiivset last kaasata ja põhikooli integreerida. Intervjueeritavad avaldasid arvamust, et põhikoolides agressiivse käitumise suurenemise põhjuseks võib olla see, et kaasava hariduse põhimõtte rakendamisega seoses on põhikoolidesse tulnud palju selliseid õpilasi, kes õpetajate meelest ei tule seal toime.

“Et vist ikka ei saa kõiki lapsi tavakooli integreerida, nii et teistel oleks kõigil turvaline.”

Üheks probleemiks mis intervjuudest välja tuli, on koolides valitsev ruumipuudus. Isegi, kui agressiivse õpilase saab teiste juurest eemaldada, ei ole koolimajas sellist ruumi, kus õpilane saaks rahuneda, vajadusel lapsevanemat või ka politseid oodata. Üks õpetaja rääkis, et kuna ta töötab õpilasega, kes võib üsna tihti ägestuda ja agressiivselt käituda, on tema klassi töölauda alla paigutatud paanikanupp.

Probleemina toodi ka välja, et kui koolis puudub ühtne süsteem või töökava, kuidas agressiivse õpilasega peaks käituma, on väga keeruline ühe klassi ulatuses midagi ära teha, kuid suurte programmide rakendamiseks on vajadus inimresurssi järele, kes pühendaksid ennast ülekoolilise programmi läbiviimisele.

ARUTELU

Käesolevas uuringus keskendusin pigem nähtavale agressiivsele käitumisele ning seetõttu võivad osaliselt erineda liikide nimetused: löömine, pekmine, togimine, asjadega loopimine, ähvardamine, alandamine, ignoreerimine, põlastamine, asjade peitmine, nende rikkumine või varastamine, manipuleerimine, tagarääkimine, jälitamine, põrnitsemine Niibergeri (2020) poolt välja toodud koolivägivalla liikidest. Kuigi ei ole jõutud otseselt kokkuleppele, kas agressiivne käitumine võib olla ka mittetahtlik või mitte (Keltikangas-Järvinen, 2011; Krips, 2012), siis selles töös selgitasid uuritavad, et nende arvates ei ole kogemata kellelegi haiget tegemine agressiivne käitumine.

Kui lasteaialaste (Veike, 2018) ja kolmanda klassi (Säre, 2011) puhul kirjeldasid õpetajad agressiivsust peamiselt füüsilise agressiivsuseks, siis käesolevas töös kirjeldasid põhikooli töötajad kõige enam verbaalset agressiivsust. Selle töö tulemused näitasid, et füüsilise agressiivsuse väljendusena toodi välja löömist, mida leidsid ka Säre (2011) ja Terasmaa (2016). Säre (2011) lisab, sarnaselt minu uuringule, agressiivse käitumisena ka tõukamist. Iseenda vastu suunatud agressiivsust esines uuritavate arvates kõige vähem, samale tulemusele jõudis ka Terasmaa (2016). Varasemates uuringutes (Terasmaa, 2016; Veike, 2018) ei ole naermist agressiivse käitumisena välja toodud.

Intervjueeritud põhikoolide töötajad kirjeldasid erinevaid võtteid, kuidas nad tulevad toime agressiivselt käituvate õpilastega ning sarnaselt Veikega (2018) kirjeldasid intervjueeritavad ühe meetodina tähelepanu kõrvale juhtimist ja rahulikumale tegevusele üleminekut. Lisaks tõid uuringus osalenud põhikoolide töötajad välja agressiivse õpilase eraldamist, millele on viidatud ka teistes uuringutes (Fluke & Peterson 2015; Terasmaa, 2016; Veike, 2018). Samas rõhutasid töötajad, et programmi rakendamisel on oluline pöörata tähelepanu tõrjutuse probleemile, mida eraldamine võib süvendada, nagu soovivad Fluke & Peterson (2015).

Selles uurimistöös ja Veike (2018) uuringu tulemustest selgus, et enamik õpetajaid saavad agressiivselt käituvate lastega üldjuhul hakkama, kuid on ka neid, kes tunnevad hirmu ja on stressis, kui peavad agressiivse õpilasega tegelema. Enamik põhikoolitöötajaid ja lasteaiaõpetajaid toetuvad (Veike, 2018) iseenda kogemustele, kuid tunnevad, et vajaksid lisateadmisi ja koolitusi. Kui Veike (2018) toob välja, et lasteaiaõpetajate jaoks on agressiivselt käituvad õpilased probleem, siis intervjueeritud põhikoolide töötajad nimetasid, et üldiselt saavad nad ise hakkama, kuid kellegi teise abi oleks siiski vaja. Varasemalt on jõutud sarnastele tulemustele, et agressiivsed õpilased

klassis tekitavad pingeid nii õpetajates (Salu, 2018), kui ka õpilastes (O'Brennan, Bradshaw, & Furlong, 2014), põhjustades ärevust, ja kaasõpilased ei tule pideva pingeseisundiga toime. Koolitöötaja õiguste kohta on soovitusi andnud Soo ja Soontak (2015), tutvustades hädakaitse õiguslikku alust. Tõin autoritelt välja tsitaadid, mis annavad vastuse töötajatel tekkinud küsimustele. Vastused on esitatud muutmata kujul (vt. Lisa 4).

Meetodid, mille abil on võimalik agressiivsust vähendada, on intervjueeritavate kirjelduste kohaselt osaliselt kasutusel uuringus osalenud koolides (nt KiVa), kuid intervjuudest ilmsel, et ka nende abil ei ole alati võimalik lapse käitumisest agressiivsust vähendada. Agressiivse õpilase käitumise ohjamisel on oluline, et meetod ei tugineks negatiivse käitumise kinnitamisel (Krips, 2012), vaid oleks tagatud turvaline lähenemine (VERGE). Sarnast lähenemisviisi pidasid oluliseks ka intervjueeritud põhikoolide töötajad, nimetades agressiivsuse ohjamise võtetena VERGE meetodi kasutamist ja sotsiaalsete oskuste õpetamist. Intervjueeritavad töid kasutatavate meetoditena välja veel reeglite rakendamise (VEPA) olulisust, ühel juhul ka paanikanupu kasutamist. Samas on selge, et turvameetmete kasutamine on küll oluline (Booren et al. 2010), kuid see ei vähenda agressiivset käitumist suures plaanis. KiVa programmi rakendamise vajalikkust toodi esile just seetõttu, et koolides paraneb üldine õhkkond ja aitab ennetada kiusamisega seotud probleeme. Intervjuudest selgus ka, et on oluline kiusamisvastase sekkumismeetodi kasutatamine pikaajaliselt ja intensiivselt (Menesini & Salmivalli, 2017). Käesoleva uuringu olulisim tulemus on see, et igasugune sekkumismeetod on efektiivsem, kui seda kasutada süsteemselt kogu koolis, kaasates ka lapsevanemaid. Seda on rõhutanud Studer & Mynatt (2015) ning Veike (2018). Bogdanovi (2019) uuringus toodi samuti välja, et teismeliste probleemide ennetamiseks koolis on kõige olulisem saavutada head suhted lapsevanematega. Tõstes lapsevanema teadlikkust õpilaste probleemidest, tunneksid lapsevanemad edukamalt ära tekkivad probleemid ning julgeksid ja oskaksid oma lapsele abi otsida ning paluda (Bogdanov 2019), sest ka probleemsete õpilaste vanemad soovivad, et õpetajad ja kool tagaksid kõigile õpilastele võrdse võimaluse õppida, vaatamata sotsiaalsetest ja emotsionaalsetest kompetentsidest (O'Brennan et al. 2014).

Seetõttu jõuti ka järeldusele, et koolituste planeerimisel on oluline õpetajatele võimaldada ettevalmistust valmisolekuks tegeleda õppimis- ja käitumisprobleemidega õpilastega. Ka selles uuringus selgus, et enamik koolitöötajaid saavad küll hakkama agressiivselt käituvate õpilastega, kuid vajavad toetust ning koolitust (Häidkind & Oras, 2016). Siinkohal toodi ka välja vajalikkus,

et agressiivsete õpilastega tegeleksid tugispetsialistid, kuid probleemiks on tugispetsialistide puudus, mis selgus ka Räis, Kallaste & Sandre (2016) uuringust.

Käesolev uuring näitab, et koolikorralduslikult peaks programmide ja meetmetega süvitsi tegelema, et selgitada välja, milline neist on antud koolis sobivaim, ning seejärel rakendada neid süsteemselt kogu koolis, nagu soovib Booren et al. (2010).

KOKKUVÕTE

Toon lühidalt välja kokkuvõtte uuringu tulemustest.

- 1. Põhikoolide töötajad mõistavad agressiivse käitumise all:** verbaalset agressiivsust (karjumine, naermine, röökimine, ropendamine jne.), füüsilist agressiivsust (löömine, kaklemine, tõukamine jne.), esemete vastu suunatud agressiivsust (asjade lõhkumine ja loopimine, pliatsite lõhkumine, uste paugutamine jne.), iseenda vastu suunatud agressiivsust (enda pekmine, solvamine, juuste kiskumine, riiete seljast tirimine jne.). Iseenda vastu suunatud agressiivsust esines uuritavate arvates kõige vähem ja varasemates uuringutes ei ole naermist agressiivse käitumisena välja toodud.
- 2. Isiklikeks toimetulekuvõteteks agressiivselt käituva õpilasega nimetati:** endale tähelepanu haaramist, olukorra jälgimist, õpilase teise suunda juhtimist, agressiivse õpilase kinni hoidmist, õpilaste lahutamist, politsei kutsumist, reeglite meeldetuletamist, ise ettenäitamist, selgitamist, rahustamist, õpilase ignoreerimist, naljatamist, hingamisharjutuste tegemist, klassist välja saatmist, kolleegi kaasamist, situatsiooni arutamist. Töötajad tuginevad agressiivsete lastega tegelemisel üldjuhul iseenda kogemustele ja tunnevad, et vajaksid lisateadmisi ja koolitusi. Kaasõpilastes põhjustavad agressiivsed õpilased ärevust ja ebakindlust ning isegi terviserikkeid. Oma õigustes koolitöötajad väga kindlad ei ole ja vajavad selles osas nõustamist.
- 3. Agressiivsuse ohjamiseks kasutatavad meetmetena nimetati:** VERGE; VEPA, KiVa, “Kiusamisest vabaks”, SPLO, CAP, “Oskuste õppe” meetodit, rollimänge, ühiskonnaõpetuse tundide tegevusi. Ohjamise meetmena nimetatakse tugispetsialistide kaasamist, kuid nende puuduse üle koolides kurtsid nii õpetajad, kui tugispetsialistid ise. Koolikorraldusliku meetmena on kasutusel väikeklasside süsteem ja abiõpetajad. Oluline on, et igasugune sekkumismeetod on efektiivsem, kui seda kasutada süsteemselt kogu koolis, kaasates ka lapsevanemaid.

Töö tulemused võiksid huvi pakkuda õpetajatele, et võrrelda, kuidas teised õpetajad sarnastes olukordades toime tulevad, milliseid meetodeid kasutavad ning misukesed on need võtteid või oskused, mida endas arendada eriliste lastega toime tulemiseks.

Lapsevanematele võiks töö anda julgust pöörduda abi saamiseks spetsialistide poole ja jagada lapsega tegelevale õpetajale infot, kuidas temaga toimetada nii, et see oleks turvaline ja vähem stressi tekitav.

Tugispetsialistid ja kooli juhtkond võivad siit saada tööks vajalikke mõtteid, kuidas korraldada tööd keeruliste õpilastega - kas rakendada väikeklasse, milliseid projekte ja meetmeid võiks oma koolis kasutada ning milliseid ei ole otstarbekad. Ja eelkõige võiksid nad saada teadmise, et kui meetmed kasutusele võtta, peaks seda tegema süsteemselt ja kõiki töötajaid kaasates

KASUTATUD KIRJANDUS

- Alumäe, T., Tilk, O. & Asadullah. (2018). *Advanced Rich Transcription System for Estonian Speech*. Vaadatud 10.02.2020 <http://ebooks.iospress.nl/volumearticle/50297>
- Bogdanov, H. (2019). *Koolipõhiste psühhosotsiaalsete sekkumiste mõjususe teismelistele internaliseeritud probleemide ennetamisel*. Magistritöö. Tartu Ülikooli peremeditsiini ja rahvatervishoiu instituut. Tartu.
- Booren, L. M., Handy, D. J. & Power, T. G. (2010). Examining Perceptions of School Safety Strategies, School Climate, and Violence. *SAGE Journal*, 11.08, lk 171-187.
- Brännström, L., Kaunitz, C., Andershed, A-K., South, S. & Smedslund, G. (2015). Aggression replacement training (ART) for reducing antisocial behavior in adolescents and adults: A systematic review. Department of Social Work, Stockholm University. LK 31-40.
- CAP-programm. s.a. Child Assault Prevention. Vaadatud 09.04.2020 <https://www.childassaultprevention.org/>
- Eldermann, M. (2018). *Õpetajate läbipõlemine, emotsionaalne heaolu ning toimetulekustiilid erikoolide ja üldhariduskoolide võrdluses*. Magistritöö. Tartu Ülikooli psühholoogia instituut. Tartu.
- Erg, L. (2004). *Suhtlemisprobleemide lahendamise oskuse arendamine algklassides. SPLO programmi väljatöötamine ja katsetamine 2. klassis*. Magistritöö. Tartu Ülikooli koolipsühholoogia õppekava. Tartu.
- Fluke, S. & Peterson, R. L. (2015). *Behavior Intervention Support Team (BIST)*. University of Nebraska-Lincoln.
- Furman, B. (2016). *Oskuste õpe*. Tõlkinud: Angela Jakobson. Trükikoda Paar.
- HTM. 2020. Haridus- ja Teadusministeerium. Hariduslike erivajadustega õpilaste toetamine: õppekorraldus ja tugiteenused. Vaadatud 04.02.2020 <https://www.hm.ee/et>.
- Hutchings, J. & Clarkson, S. (2015). *Introducing and piloting the KiVa bullying prevention programme in the UK*. Educational and Child Psychology.
- Häidkind, P. & Oras, K. (2016). *Kaasava hariduse mõiste ning õpetaja ees seisvad ülesanded lasteaedades ja esimeses kooliastmes*. Tartu Ülikooli haridusteaduste instituut.

Tallinna Ülikooli rahvusvaheliste sotsiaaluuringute keskus. Eesti Haridusteaduste Ajakiri, nr 4(2), lk 60–88.

Jaani, J., Lääne, T. & Pisuke, T. (2010). *Väike heategija-koos õpime tegema head!* SA Tartu Ülikooli Kliinikumi Lastefond.

Järv-Mändoja, K., Käesel, K., Pill, E. & Riis, M. (2011). *Vaimse tervise probleemide märkamine ja ennetamine koolis*. Tervise Arengu Instituut. Lk 1-26.

Jürgen, M. (04.12.2019). Kriis klassiruumis: kuidas pidurdada agressiivset last? *Eesti Ekspress*. Vaadatud 29.12.2019 <https://ekspress.delfi.ee/elu/kriis-klassiruumis-kuidas-pidurdada-agressiivset-last?id=88259383>

Kalev, M. (09.10.2019). 11 aastane poiss hoiab õpetajaid ja õpilasi hirmul. Ema arvates on tegemist koolipoolse norimisega. *Eesti Ekspress*. Vaadatud 11.11.2019 <https://ekspress.delfi.ee/kuum/11-aastane-poiss-hoiab-opetajaid-ja-opilasi-hirmul-ema-arvates-on-tegemist-koolipoolse-norimisega?id=87602607>

Kalev, M. (25.09.2019). Kahe koolikiusaja teekond tapmiseni: neid kartsid nii õpilased kui õpetajad. *Eesti Ekspress*. Vaadatud 11.11.2019 <https://ekspress.delfi.ee/kuum/kahe-koolikiusaja-teekond-tapmiseni-neid-kartsid-nii-opilased-kui-opetajad?id=87516415>

Keltikangas-Järvinen, L. (2011). *Sotsiaalsus ja sotsiaalsed oskused*. Kirjastus: Koolibri.

Kereme, H., Keskel, A. & Salla, K. A. (2010). *Koolikorralduslikud tugimeetmed kasvatusraskustega õpilastele*. Haridus-ja Teadusministeeriumi ja Eesti Noorsootöö Keskuse analüüs. Tallinn.

Kiusamisest Vabaks. s.a. Kiusamisest vabaks lasteaed ja kool. Vaadatud 15.03.2020 <https://kiusamisestvabaks.ee/>

KiVa. s.a. Kiusamisvaba kool. Vaadatud 03.03.2020 <https://kiusamisvaba.ee/kiva-programm/>,

Kraav, I. & Kõiv, K. (2001). *Sotsiaalpedagoogilised probleemid üldhariduskoolis*. Kirjastus: OÜ Vali Press trükikoda.

Krips, H. (2012). *Suhtlemine probleemsete lastega*. Kirjastus: AS Atlex.

Krull, E. (2018). *Pedagoogilise psühholoogia käsiraamat*. Kirjastus: Tartu Ülikooli kirjastus.

Laherand, M-L. (2008). *Kvalitatiivne uurimisviis*. Tallinn: Infotrükk.

- Mallene, L. (28.11.2017). EKSPRESSI ARHIIVIST: Koolilaste seas kohtame täiskasvanutele käsitamatuid õuduslugusid. *Eesti Ekspress*. Vaadatud 28.12.2019 <https://ekspress.delfi.ee/lisalood/ekspressi-arhiivist-koolilaste-seas-kohtame-taiskasvanutele-kasitamatu-ouduslugusid?id=70802891>
- Marran, T. (2015). *3-4 aastaste laste sotsiaalsete oskuste esmane hindamine*. Magistritöö. Tartu Ülikooli psühholoogia osakond. Tartu.
- Menesini, E. & Salmivalli, C. (2017). Bullying in schools: the state of knowledge and effective interventions. *Psychology, Health & Medicine*.
- Muratori, P., Bertacchi, I., Giuli, C., Lombardi, L., Bonetti, S., Nocentini, A., Manfredi, A., Polidori, L., Ruglioni, L., Milone, A. & Lochman, J. E. (2014). *First Adaptation of Coping Power Program as a Classroom-Based Prevention Intervention on Aggressive Behaviors Among Elementary School Children*. Springer US.
- Niiberg, T. (2020) s.a. Eesti Õpetajate Liit. Vaimne tervis koolis. Vaadatud 07.04.2020 http://www.opetajaliit.ee/?page_id=1552
- O'Brennan, L. M., Bradshaw, C. P. & Furlong, M. J. (2014). Influence of Classroom and School Climate on Teacher Perceptions of Student Problem Behavior. *School Mental Health. A Multidisciplinary Research and Practice Journal*, 08.02, lk 125–13.
- Osula, P. (24.10.2019). Viis aastat tulistamisest Viljandis. Eesti kool on nüüd turvalisem kui varem, kuid õpetajad väsinud ja lapsed depressioonis. *Eesti Päevaleht*. Vaadatud 29.12.2019 <https://epl.delfi.ee/uudised/viis-aastat-tulistamisest-viljandis-eesti-kool-on-nuud-turvalisem-kui-varem-kuid-opetajad-vasinud-ja-lapsed-depressioonis?id=87856231>
- Paris, K. (17.06.2019). Hollandi spetsialist: senine suund oli vale. Erivajadusega õpilased õppigu erikoolides. *Eesti Päevaleht*. Vaadatud 29.12.2019 <https://epl.delfi.ee/arvamus/hollandi-spetsialist-senine-suund-oli-vale-erivajadusega-opilased-oppigu-erikoolides?id=86472075>
- Proos, I. Pettai, I. & Laidmäe, V-I. (2016). *Pere- ja naistevastane vägivald ja ohvrite tervis*. Eesti Avatud Ühiskonna Instituut.
- Punt, B. (2016). *Füüsilise agressiooni kirjeldus ja suhtumine agressiooni alaealistel õigusrikkujatel võrreldes alaealiste mitteõigusrikkujatega*. Magistritöö. Tartu Ülikooli koolieelse lasteasutuse pedagoogi õppekava. Tartu
- QCAmap. s.a. Vaadatud 20.02.2020 <https://www.qcamap.org/>

RuaCrew. s.a. RuaCrew-parem täna, parem tulevik. Vaadatud 07.04.2020 <http://ruacrew.ee/>,

Räis, M. L., Kallaste, E. & Sandre. S-L. (2016). *Haridusliku erivajadusega õpilaste kaasava hariduskorralduse ja sellega seotud meetmete tõhusus. Uuringu lõppraport.* Centar.

Salu, E. (2018). *Õpetajate arvamused õpetajate töölt lahkumise põhjuste kohta.* Magistritöö. Tartu Ülikooli kasvatusteaduste õppekava. Tartu.

Soo, A. & Sootak, J. (2015). *Õiguslik analüüs karistusõigusliku hädakaitse ja hädaseisundi rollist põhiõiguste piiramise alusena lasteasutustes ning hoolekande- ja tervishoiuasutustes.* Õiguskantsleri kantselei. Tartu.

Studer, J. R. & Mynatt, B. S. (2015). Bullying Prevention in Middle Schools: A Collaborative Approach. *Middle School Journal*, 26.08, lk 25-32.

Säre, E. (2011). *Vägivaldse käitumise esinemise kohad ja liigid koolis kolmanda klassi õpilaste hinnangul.* Magistritöö. Tartu Ülikooli kasvatusteaduste õppekava. Tartu.

Terasmaa, M. (2016). *Sekkumisviisid probleemse käitumise puhul Tallinna Tondi põhikoolis.* Magistritöö. Tartu Ülikooli eripedagoogika ja logopeedia õppekava. Tartu.

Terasmees-Mellik, I. (2016). *Erikohtlemist vajavad lapsed, rahutud jõnglased ja võimekad õpilased ehk kuidas kirjutatakse hariduslikest erivajadustest arvamused.* Eesti Teaduste Akadeemia. Emakeele Selts.

TNS Emor. (2014). *Eesti elanikkonna teadlikkuse uuring soopõhise vägivalda ja inimkaubanduse valdkonnas. Uuringu aruanne.* Sotsiaalministeerium.

Veike, H. (2018). *Tartu linna lasteadeade õpetajate toimetulek lapse agressiivse käitumisega.* Magistritöö. Tartu Ülikooli eripedagoogika ja logopeedia õppekava. Tartu.

VEPA. s.a. Käitumisoskuste mäng. Vaadatud 07.04.2020 <https://www.vepa.ee/>

Verge. s.a. Vaadatud 10.02.2020 <http://verge.ee/>

LISAD

Lisa 1 Agressiivse ohjamise programmid ja meetodid Eesti koolides

<i>Meetod/programm</i>	<i>Olemus</i>	<i>Sihtgrupp</i>	<i>Fookus</i>
VERGE	turvaline agressiivse käitumise ohjamise meetod	lasteaiad, koolid, hooldekodud	agressiivsete olukordade vältimine, ennetamine, toimetulek
VEPA	käitumisoskuste mäng	koolid, lapsevanemad, kogukonnad	arendada sotsiaalseid oskusi, oskust oma käitumist kontrollida
KiVa programm	ennetustegevus, kiusamisjuhtumite lahendamine, tulemuste hindamine ja analüüsis	7- 15aastased õpilased	arendada sotsiaalseid oskuseid, arendada empaatilisi oskusi
Kiusamisest vabaks	kiusamise ennetamine ja sotsiaalsete oskuste õpe	3 - 10 aastased lasteaialapsed ja õpilased	arendada ja õpetada sotsiaalseid oskuseid
SPLO	suhtlemisprobleemide lahendamine	algklasside õpilased	suhtlemisprobleemide lahendamine, eeloskuste ja oskuste arendamine
Oskuste õpe	uute oskuste omandamise õpe	6-12 aastastele lastele	analüüsi- ja väljendusoskuse arendamiseks
ART	agressiooni asendamise koolitus	koolid, noortesutused	sotsiaalsete oskuste õpetamine, viha kontrollimise õpetamine,
ALT	agressiivsuse asendamise treening	noortesutused, võrgustikud, individuaalnõustamine	sotsiaalsete probleemide ennetamine
CAP	väärkohtlemise ennetamise programm	6-12 aastastele lastele, lapsevanematele, koolipersonalile	õpetab lapsi ära tundma ohtlikke olukordi, nendega toime tulema

(VERGE; VEPA; KiVa; Kiusamisest Vabaks; Erg, 2004; Furman, 2016; Brännström et al., 2015; RuaCrew; CAP)

Lisa 2 Intervjuu küsimused koolitöötajatele

Sissejuhatavad küsimused:

Kellena te töötate siin koolis?

Kuidas teist sai õpetaja/sotsiaalpedagoog/eripedagoog jne?

Kuidas te siia kooli tööle sattusite/tulite?

Kui kaua te olete koolis üldse töötanud?

Kui kaua te olete selles koolis töötanud?

Kuidas te ennast tunnete siin töötades?

Sisuküsimused:

Milline käitumine on teie jaoks agressiivne, nimetage neid?

Mis on see mis teie arvates teeb sellest agressiivse käitumise, kuidas see väljendub?

Millist neist agressiivsetest käitumistest on esinenud teie koolis?

Nimetage neid ja tooge iga nimetuse juurde näiteid milliseid juhtumeid on esinenud.

Milliseid kokkupuuteid teil isiklikult on olnud agressiivselt käituva õpilasega?

Kuidas olete käitunud kui õpilane on käitunud agressiivselt?

Kuidas olete sellele reageerinud?

Kirjeldage oma kogemusele tuginedes millest see konkreetne agressiivne käitumine võis olla tingitud.

Mida olete teinud kui õpilane on käitunud füüsiliselt agressiivselt? Kuidas olete sellele reageerinud?

Milliseid meetodeid olete sellisel puhul kasutanud?

Milliseid agressiivsuse ohjamise meetodeid olete õppinud?

Millised sekkumised on olnud teie arvates tõhusamad ja miks?

Millist toetust, koolitust te sekkumiste osas vajate?

Kas te olete valmis kasutama füüsilise agressiivsuse ohjamise meetodeid? Miks?

Kui te ei ole valmis kasutama füüsilise agressiivsuse ohjamise meetodeid? Miks?

Lisa 3 Kodeerimis tabel

Peakategooria	Alakategooria	Tähendusüksused
Kooli töötajate arusaamad agressiivsest käitumisest	verbaalne agressiivsus	röökimine, naermine, ropendamine, ähvardamine, narrimine, karjumine, sõimamine, provotseerimine, kisamine, süüdistamine, mõnitamine
	füüsiline agressiivsus	löömine, kaklemine, tõukamine, tormamine, jooksmine, lükkamine, tagumine, müksamine, kägistamine, puudutamine, nügimine, klammerdumine, laamendamine
	esemete vastu agressiivsus	loopimine, lõhkumine, viskamine, pliatsite loopimine, riiete lõikumine, mööbli viskamine, toksimine, koti loopimine, uste paugutamine
	iseenda vastu agressiivsus	enda pekmine, enda solvamine, enda riiete kakkumine, põrandale viskumine, enda juuste kakkumine
Isiklikud toimetuleku võtted agressiivsest käituvast õpilasega	töötajate toimetuleku võtted agressiivselt käituvast õpilasega	endale tähelepanu haaramine, mitte taga ajamine, mitte jõuliselt takistamine, politsei kutsumine, vett jooma suunamine, publikust eraldamine, inni hoidmine, rahustamine, vestlemine, rahulikule tegevusele üle minemine, vait jäämine, ignoreerimine, rahulikuks jäämine, usaldusliku suhte loomine, edusammude puhul kiitmine, lapsevanemale helistamine, reeglite meelde tuletamine, huumor, kokkuleppete tegemine, kolleegidega juhtunu arutamine
	õpilaste toimetuleku võtted agressiivselt käituvast õpilasega	abi palumine, vahele sekkumine
	agressiivse käitumise tagajärjed	vähem aega teiste õpilaste jaoks, õpilaste üksteise jäljendamine, viga saamine
	töötaja õigused ja teadlikkus	kui palju ma võin sekkuda, mida ma võin teha

<p>Agressiivsuse ohjamiseks kasutatavad meetmed</p>	<p>agressiivse käitumise ohjamise programmide nimetused ja kasutamine.</p> <p>koostöö tugispetsialistidega.</p> <p>teadlikkus teistest koolis kasutatavatest programmidest</p> <p>koolitustel osalemine ja töötajate koolitusvajadus.</p> <p>kooli töötajate koostöö lapsevanematega.</p> <p>kooli keskkond</p>	<p>VERGE, VEPA, KiVa, “Kiusamisest vabaks”, SPLO, CAP programme, “Oskuste õppe” meetodit, rollimänge, ühiskonnaõpetuse tundide tegevusi.</p> <p>tugispetsialistide suur koormus,</p> <p>ühtse süsteemi puudus</p> <p>VERGE, VEPA, KiVa, SPLO, CAP, kõik kooli töötajad ühe süsteemi koolitusele</p> <p>ei avaldata oma arvamust, suheldakse läbi tugispetsialisti, teated e-kooli, uuringu tulemuste info puudus, vanemate arusaamad, kodune keskkond</p> <p>kaasamine, süsteemne lähenemine, tugiisikud, abiõpetajad, väikeklassid, ülekooliline süsteem, vajalikud ruumid</p>
---	---	---

Lisa 4 Sekkumiste lubatavus ja ulatus

Põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse järgi peab kool ja kooli töötajad tagama õpilaste turvalisuse koolis. Selle järgi peaks õpetaja lahutama kaklevad õpilased. Kuid kui selle käigus juhtub tekkima õpilasele mingi kehaline vigastus, kas siis rakendub õpetajale karistusseadustik üldises korras (Soo & Sootak, 2015).

Õpilaste omavaheline kaklus:

1. *“Õpetajatel jääb ikkagi see küsimus, /.../, et see ka, /.../ kui palju nüüd on õpetajal lubatud, et õpetajal on seega väga tähtis. Et millised, et pärast on niimoodi, et õpetaja jääb süüdi selles, et ta läks nagu käsipidi vahele.”*
2. *“Seab ka selles mõttes, et piiri, et kuidas ma kellestki jagu saan, võib-olla esimene ja, ja teine kooliaste on nagu mõeldav, et siis siis kolmanda kooliastme puhul, kui mul seal vaid kaks üheksanda klassi /.../ poissi läheks omavahel kaklema ja siis ma arvan, et minust on vahel nagu ei oleks kasu.”*
3. *“Näiteks /.../ et kui ongi meil üks, mõni seitsmekümne aastane õpetaja, kas me tõesti eeldame, et temal läheb sinna neid põrandal rabelevaid teismelisi siis lahutama, et nad pigem ma arvan, et mitte.”*
4. *“Mina näen seal nagu seda poleemikat, mis kohe tekib, et kas õpetaja sekkus liiga vara, mis õigused tal on, kui palju ta tohib, eks ole, füüsiliselt /.../ mis on, see hädaohupiir on ju noh, kõik need küsimused, et et see see tekitab väga-väga. No see paneks õpetajale sellise vastutuse, mida ma arvan, mina küll õpetajal ei ole valmis praegu võtma.”*

Vastus: “Kui tegemist on olukorraga, kus üks õpilane ründab teist ja teine ei soovi vastu kakelda, on õpetajatel õigus sekkuda üldise hädakaitseõiguse raames hädaabi vormis” (Soo & Sootak, 2015, 8).

“Kui tegemist on olukorraga, kus õpilased on küll kakelnud, kuid üks soovib kaklust lõpetada või on muutunud võitlusvõimetuks, on õpetajatel samuti õigus hädaabi korras sekkuda” (Soo & Sootak, 2015, 9).

“Kui tegemist on õpilaste vastastikkuse kaklusega, ei saa kindlalt väita, et õpetajatel on õigus hädaabi korras sekkuda” (Soo & Sootak, 2015,9).

Õpilase kinnihoidmine:

1. *“Ja siis, kui see niimoodi kinni hoiad, et siis oleme pikutanud, sa pead ju vaatama, kus sa hoiad, kuhu sa saad, et noh, et sul endal kindel, et, et ta sind pikali ei löö, enda turvalisus ka”*
2. *“Meil on niimoodi, et mitte ei hakata mind kutsuma, vaid, kui keegi on, kes julgeb seda teha, lapse kinni võtta, kõik ei julge, tegelikult pean ütleva, seda, nad ei ole saanud seda koolitust nad ei julge.”*
3. *“Ja eks /.../ kinni hoidnud teda, oleneb mis ta teeb, et kui ta ikkagi endale või teistele ohtlik on siis tuleb kinni hoida.”*
4. *“Mul ei ole muud varianti, kui ma käitun ikka pidevalt selle järgi, mis ei ole lubatud, nõnda õlgadest kinni, kui laps ikkagi on, nii raevukas, juba tahab teisele haiget teha, ma olen väike, ta on minust väiksem, siis ma tegelikult haaran ta mõnikord sõna otseses mõttes kaissu endale, eks ju, loomulikult ta võitleb ja rabeleb seal ja ma tean, et see ei ole õige.”*

Vastus: “KarS § 29 sätestab, et tegu ei ole õigusvastane, kui isik paneb selle toime, et kõrvaldada vahetut või vahetult eesseisvat ohtu enda või teise isiku õigushüvedele, tema valitud vahend on ohu kõrvaldamiseks vajalik ning kaitstav huvi on kahjustatavast huvist ilmselt olulisem” (Soo & Sootak, 2015,11).

Õpilase takistamine:

1. *“Et mina julgen teha ja muidugi meil on veel mõned, kes julgevad ja siis pärast tuleb lapsevanem minule kallale, selles mõttes, et kuidas sa vägivaldselt hoidsid tema last kinni. Aga kas parem oleks olnud, kui ta oleks aknast alla hüpanud.”*

Vastus: “Sellisel juhul on õpetajal õpilase kinnihoidmiseks õigus rakendada ka mõõdukat füüsilist jõudu (õpilase õigus vabalt liikuda vs oht õues surnuks külmuda)” (Soo & Sootak, 2015,11).

LIHTLITSENTS

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, *Pille Ellamik* (sünnikuupäev: 27.06.1974)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose
PÕHIKOOLI ÕPILASTE AGRESSIIVNE KÄITUMINE: TÖÖTAJATE ARUSAAMAD, TOIMETULEKUVÕTTED, SEKKUMISMEETODITE KASUTAMINE.
mille juhendajad on *Marvi Remmik PhD; Kaire Uiboleht PhD*
reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Viljandis, 18.05.2020